

ΣΙΜΟΝ
ΝΤΕ ΜΠΟΒΟΥΑΡ

Το
δεύτερο
φύλο

Μετάφραση: Τζένη Κωνσταντίνου

Πρόλογος: Κατερίνα Σχινά

ΜΕΤΑΙΧΜΙΘ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ ΤΗΣ ΚΑΤΕΡΙΝΑΣ ΣΧΙΝΑ	7
------------------------------------	---

ΠΡΩΤΟ ΒΙΒΛΙΟ Γεγονότα και μύθοι

ΕΙΣΑΓΩΓΗ	19
----------------	----

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ Πεπρωμένο

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ι Τα δεδομένα της βιολογίας	37
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΙ Η ψυχαναλυτική άποψη	72
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΙΙ Η άποψη του ιστορικού υλισμού	87

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ Ιστορία

I	99
II	104
III	121
IV	137
V	162

ΜΕΡΟΣ ΤΡΙΤΟ Μύθοι

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ι	205
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΙ.	273
I. Μοντερλάν ή το ψωμί της απδίας	273
II. Ντέιβιντ Χέρμπερτ Λόρενς ή η αλαζονεία του φαλλού	291
III. Ο Κλοντέλ και η δούλη του Κυρίου	301
IV. Μπρετόν ή η ποίηση	312
V. Σταντάλ ή ο ονειροπόλος του αληθινού	319
VI.	331
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΙΙ	336

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ ΤΗΣ ΜΕΤΑΦΡΑΣΤΡΙΑΣ	348
------------------------------------	-----

ΔΕΥΤΕΡΟ ΒΙΒΛΙΟ Η βιωμένη εμπειρία

ΕΙΣΑΓΩΓΗ	353
--------------------	-----

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ

Διάπλαση

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ι. Παιδικά χρόνια.	357
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΙ. Η νεαρή κοπέλα.	423
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΙΙ. Η σεξουαλική μύηση	472
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙV. Η λεσβία	512

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ

Κατάσταση

ΚΕΦΑΛΑΙΟ V. Η παντρεμένη	537
ΚΕΦΑΛΑΙΟ VI. Η μητέρα	631
ΚΕΦΑΛΑΙΟ VII. Η κοινωνική ζωή	683
ΚΕΦΑΛΑΙΟ VIII. Πόρνες και εταίρες.	715
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙX. Από την ωριμότητα στα γηρατειά.	737
ΚΕΦΑΛΑΙΟ X. Κατάσταση και χαρακτήρας της γυναίκας	759

ΜΕΡΟΣ ΤΡΙΤΟ

Αποδείξεις

ΚΕΦΑΛΑΙΟ XI. Η ναρκισσευόμενη	795
ΚΕΦΑΛΑΙΟ XII. Η ερωτευμένη	813
ΚΕΦΑΛΑΙΟ XIII. Η μουσικήστρια.	843

ΜΕΡΟΣ ΤΕΤΑΡΤΟ

Προς την απελευθέρωση

ΚΕΦΑΛΑΙΟ XIV. Η ανεξάρτητη γυναίκα	855
ΕΠΙΛΟΓΟΣ.	893
ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ ΤΗΣ ΜΕΤΑΦΡΑΣΤΡΙΑΣ.	910

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ

Πεπρωμένο

Τα δεδομένα της βιολογίας

Η ΓΥΝΑΙΚΑ; ΑΠΛΟΥΣΤΑΤΟ, λένε οι λάτρεις των απλών εννοιών: μια μήτρα είναι και δύο ωοθήκες· ένα θηλυκό, η λέξη αυτή αρκεί για να την προσδιορίσει. Στο στόμα του άντρα, το επίθετο «θηλυκό» ακούγεται σαν βρισιά· ωστόσο εκείνος δεν ντρέπεται για τα ζωώδη ένστικτά του, αντίθετα, όταν τον αποκαλούν «αρσενικό!», νιώθει περήφανος. Ο όρος «θηλυκό» δεν είναι υποτιμητικός επειδή τοποθετεί τη γυναίκα στη φύση, αλλά επειδή την εγκλωβίζει στο φύλο της. Και το γεγονός ότι το φύλο αυτό μπορεί στα μάτια του άντρα να φαίνεται εχθρικό και άξιο περιφρόνησης, ακόμα και όταν αναφέρεται σε αθώα ζώα, οφείλεται προφανώς στην ανησυχπητική εχθρότητα που του εμπνέει η γυναίκα. Παρ' όλα αυτά θέλει να ανακαλύψει στη βιολογία την εξήγηση αυτού του συναισθήματος. Η λέξη θηλυκό δημιουργεί μέσα του έναν τρελό χορό εικόνων: ένα τεράστιο, στρογγυλό ωάριο καταπίνει και ευνουχίζει το ευκίνητο σπερματοζωάριο· η βασίλισσα των τερμιτών, τερατόμορφη και κορεσμένη, εξουσιάζει τα υποταγμένα αρσενικά· το αλογάκι της Παναγίας και η αράχνη, όταν χορτάσουν τον έρωτα, συνθλίβουν τον ερωτικό τους σύντροφο και τον καταβροχθίζουν· μια σκύλα σε ερωτική έξαψη παίρνει τους δρόμους αφήνοντας πίσω της διαστροφικές μυρωδιές· η μαϊμού επιδεικνύεται ξεδιάντροπα και αντιστέκεται με υποκριτική κοκεταρία· και τα πιο υπέροχα άγρια ζώα, η τίγρη, η λέαινα και ο θηλυκός πάνθηρας, υποτάσσονται δουλικά στον κυριαρχικό εναγκαλισμό του αρσενικού. Ο άντρας προβάλλει στη γυναίκα όλα τα θηλυκά συγχρόνως, το νωχελικό, το ανυπόμονο, το πανούργο, το ηλίθιο, το αναίσθητο, το φιλήδονο, το άγριο, το ταπεινωμένο. Πράγματι, η γυναίκα είναι θηλυκό. Αν όμως θελήσουμε να πάψουμε να σκεφτόμαστε τόσο κοινότοπα, γεννιούνται αμέσως δύο ερωτήματα: Τι αντιπροσωπεύει το θηλυκό στο ζωικό βασίλειο; Και ποιο ξεχωριστό είδος θηλυκού ενσαρκώνεται στη γυναίκα;

ΤΑ ΑΡΣΕΝΙΚΑ ΚΑΙ ΤΑ ΘΗΛΥΚΑ είναι δύο τύποι ατόμων που διαφοροποιούνται μέσα στο ίδιο είδος προκειμένου να επιτευχθεί η λειτουργία της αναπαραγωγής· δεν μπορούμε να τα προσδιορίσουμε παρά μόνο συσχετίζοντας το ένα με το άλλο. Πρώτα όμως πρέπει να τονίσουμε ότι αυτή καθαυτή η έννοια του διαχωρισμού των ειδών σε δύο φύλα δεν είναι ξεκάθαρη.

Στη φύση ο διαχωρισμός αυτός δεν είναι έκδηλος σε όλα τα είδη. Ξέρουμε, για να αναφερθούμε μόνο στα ζώα, ότι στους μονοκύτταρους οργανισμούς, εγχυματόζωα, αμοιβάδες, σπορόζωα και λοιπά, ο πολλαπλασιασμός είναι εντελώς διάφορος της σεξουαλικότητας, εφόσον τα κύτταρα διαιρούνται και υποδιαιρούνται μόνα τους. Σε ορισμένα μετάζωα η αναπαραγωγή γίνεται με σχιζογένεση, με τεμαχισμό δηλαδή του ατόμου που επίσης δημιουργήθηκε ασεξουαλικά, ή με βλαστογένεση, τεμαχισμό δηλαδή του ατόμου που έχει δημιουργηθεί από ένα σεξουαλικό φαινόμενο. Πολύ γνωστά παραδείγματα είναι τα φαινόμενα της εκβλάστησης και του τεμαχισμού που παρατηρήθηκαν στα υδρόζωα του γλυκού νερού, τα κοιλέντερα, τα σφουγγάρια, τα σκουλήκια, τα χιτωνοφόρα. Στα φαινόμενα της παρθενογένεσης, το αυγό του παρθένου θηλυκού εξελίσσεται σε έμβρυο χωρίς την επέμβαση του αρσενικού, το οποίο δεν παίζει κανένα ή δευτερεύοντα μόνο ρόλο: τα μη γονιμοποιημένα αυγά της μέλισσας υποδιαιρούνται και παράγουν τους κηφήνες· στις ψείρες των φυτών, τα αρσενικά απουσιάζουν επί σειρά γενεών, και τα μη γονιμοποιημένα αυγά δημιουργούν θηλυκά. Καταφέραμε να πετύχουμε τεχνητά την παρθενογένεση στον αχινό, τον αστερία, τον βάτραχο. Στα πρωτόζωα, ωστόσο, μπορεί δύο κύτταρα να ενωθούν και να σχηματίσουν ένα, το ονομαζόμενο ζυγώτη· η γονιμοποίηση είναι απαραίτητη προκειμένου από τα αυγά της μέλισσας να παραχθούν θηλυκά, και από κείνα της ψείρας των φυτών αρσενικά. Ορισμένοι βιολόγοι κατέληξαν στο συμπέρασμα ότι, ακόμα και σε είδη ικανά να διαιωνιστούν μονομερώς, η ανανέωση του παραγωγικού κυττάρου από ένα μείγμα ξένων χρωμοσωμάτων θα ήταν χρήσιμη για το ξανάνιωμα και την ευρωστία του είδους. Αντιλαμβανόμαστε, συνεπώς, ότι η σεξουαλικότητα είναι απαραίτητη στις πιο περίπλοκες μορφές ζωής· μόνο οι μονοκύτταροι οργανισμοί θα μπορούσαν να πολλαπλασιαστούν χωρίς σεξουαλική ένωση, αλλά και πάλι με τον τρόπο αυτό θα έχαναν τη ζωτικότητα τους. Σήμερα όμως η υπόθεση αυτή είναι από τις πλέον αβέσιμες. Οι παρατηρήσεις απέδειξαν ότι ο ασεξουαλικός πολλαπλασιασμός μπορεί να συνεχιστεί επ' αόριστον χωρίς να διαπιστωθεί ο παραμικρός εκφυλισμός, και αυτό είναι ιδιαίτερα εμφανές στους βακίλους. Οι πειραματισμοί παρθενογένεσης γίνονται ολοένα περισσότεροι, ολοένα τολμηρότεροι, και σε πολλά είδη το αρσενικό αποδεικνύεται τελείως άχρηστο. Άλλωστε, αν η σκοπιμότητα της μεσοκυττάριας ανταλλαγής αποδεικνυόταν, θα φάνταζε καθαρά ανεξήγητο γεγονός. Η βιολογία επιβεβαιώνει τον διαχωρισμό των φύλων, δεν μπορεί όμως από τεολογική άποψη να συμπεράνει αυτόν τον διαχωρισμό ούτε από τη δομή του κυττάρου ούτε από τους νόμους του κυτταρικού πολλαπλασιασμού ούτε από κάποιο άλλο στοιχειώδες φαινόμενο.

Η ύπαρξη ετερογενών γαμετών* δεν αρκεί για τον καθορισμό δύο σαφώς διακριτών φύλων. Πράγματι πολλές φορές συμβαίνει η διαφοροποίηση των γεννητικών κυττάρων να μην έχει ως αποτέλεσμα τον διαχωρισμό του είδους σε δύο τύπους: μπορεί και οι δυο να ανήκουν στο ίδιο άτομο. Είναι η περίπτωση των ερμαφρόδιτων ειδών που απαντά πολύ συχνά στα φυτά καθώς και τα κατώτερα ζωικά είδη, όπως, μεταξύ άλλων, στα δακτυλιοειδή σκουλήκια και τα μαλάκια. Οπότε η αναπαραγωγή επιτυγχάνεται ή με αυτογονιμοποίηση ή με διασταυρούμενη γονιμοποίηση. Ακόμα και στην περίπτωση αυτή, ορισμένοι βιολόγοι επιχειρήσαν να δικαιολογήσουν την υπάρχουσα τάξη πραγμάτων. Παρουσίασαν τον γονοχωρισμό, το σύστημα δηλαδή όπου οι διαφορετικές γονάδες** ανήκουν σε διαφορετικά άτομα, ως τελειοποίηση του ερμαφροδιτισμού η οποία πραγματοποιείται εξελικτικά. Αντίθετα κάποιοι άλλοι θεωρούν τον γονοχωρισμό πρωτόγονο. Άρα ερμαφροδιτισμός σημαίνει εκφυλισμός. Σε κάθε περίπτωση οι απόψεις περί υπεροχής ενός συστήματος έναντι κάποιου άλλου βασίζονται, όσον αφορά τη διαδρομή της εξέλιξης, στις πλέον αμφισβητήσιμες θεωρίες. Το μόνο που μπορούμε με βεβαιότητα να πούμε είναι ότι οι δυο αυτοί τρόποι αναπαραγωγής συνυπάρχουν στη φύση· ότι πραγματοποιούν τόσο ο ένας όσο και ο άλλος τη διαιώνιση των ειδών· και ότι, όπως ακριβώς των γαμετών, έτσι και η ετερογένεια των οργανισμών που διαθέτουν γονάδες φαίνεται να είναι τυχαία. Ο διαχωρισμός των ατόμων σε αρσενικά και θηλυκά εμφανίζεται συνεπώς ως σταθερό και τυχαίο γεγονός.

Οι περισσότεροι φιλόσοφοι θεώρησαν τον διαχωρισμό δεδομένο, χωρίς να επιχειρήσουν να τον εξηγήσουν. Γνωρίζουμε τον μύθο του Πλάτωνα: Στην αρχή υπήρχαν οι άντρες, οι γυναίκες και οι ανδρόγυνοι· κάθε άτομο είχε δύο πρόσωπα, τέσσερα χέρια, τέσσερα πόδια και δύο ενωμένα κορμιά· κάποια μέρα χωρίστηκαν στα δυο, «όπως ακριβώς χωρίζονται τα αυγά», και έκτοτε κάθε μισό ψάχνει να βρει το άλλο συμπληρωματικό μισό του. Αργότερα οι θεοί αποφάσισαν ότι από το ζευγάρισμα δύο ανόμοιων μισών θα δημιουργούνταν καινούργιοι άνθρωποι. Αλλά η ιστορία αυτή δεν εξηγεί παρά μόνο τον έρωτα. Ο διαχωρισμός των φύλων θεωρήθηκε αρχικά δεδομένος. Ούτε ο Αριστοτέλης δίνει κάποια καλύτερη ερμηνεία. Γιατί αν η συνεργασία της ύλης και της μορφής είναι απαραίτητη για κάθε δραστηριότητα, ο καταμερισμός των ενεργών και παθητικών συστατικών σε δύο κατηγορίες ετερογενών ατόμων δεν είναι απαραίτητος. Ο άγιος Θωμάς δη-

* Γαμέτες ονομάζονται τα γεννητικά κύτταρα η ένωση των οποίων έχει ως αποτέλεσμα τον σχηματισμό του αυγού ή ωαρίου.

** Γονάδες ονομάζονται οι αδένες που παράγουν τους γαμέτες.

λώνει ότι η γυναίκα είναι «τυχαίο» ον, υποστηρίζοντας έτσι –από τη σκοπιά του αρσενικού– τον τυχαίο χαρακτήρα της σεξουαλικότητας. Ο Χέγκελ ωστόσο θα πρόδιδε το ορθολογιστικό παραλήρημά του, αν δεν προσπαθούσε να το στηρίξει λογικά. Κατά την άποψή του, η σεξουαλικότητα αντιπροσωπεύει το μέσο που οδηγεί το άτομο στην πραγματική ολοκλήρωσή του ως γένος. «Το γένος εμφανίζεται μέσα του ως αποτέλεσμα αντίθετο προς τη δυσαναλογία της ατομικής του πραγματικότητας· ως επιθυμία να ξαναβρεί σε κάποιο άλλο άτομο του είδους του, μέσω της ένωσης με το άτομο αυτό, την αίσθηση του εαυτού του, να ολοκληρωθεί, να εντάξει έτσι το γένος στη φύση του και να το οδηγήσει στην ύπαρξη. Αυτό είναι το ζευγάρι» (*Φιλοσοφία της φύσης*, 3ο μέρος, § 369). Και λίγο παρακάτω: «Η διαδικασία είναι η εξής: ό,τι οι άνθρωποι αυτοί καθαυτοί είναι, δηλαδή ένα και μοναδικό γένος, μία και μοναδική ατομικότητα, το παρουσιάζουν επίσης ως τέτοιο». Και στη συνέχεια ο Χέγκελ δηλώνει ότι, για να πραγματοποιηθεί η διαδικασία της ένωσης, πρέπει πρώτα τα δύο φύλα να διαφοροποιηθούν. Η απόδειξή του όμως δεν είναι πειστική. Η προκατάληψη ότι σε κάθε λειτουργία ξαναβρίσκουμε και τα τρία στάδια του συλλογισμού γίνεται έντονα αισθητή. Η υπερβατικότητα του ατόμου προς το είδος, η οποία οδηγεί στην πραγματική ολοκλήρωση και του ατόμου και του είδους, θα μπορούσε να πραγματοποιηθεί χωρίς τρίτο στάδιο, στην απλή σχέση δημιουργού και παιδιού: η αναπαραγωγή δηλαδή θα μπορούσε να είναι ασεξουαλική ή η μεταξύ τους σχέση θα μπορούσε να είναι σχέση μεταξύ ομοίων, με τη διαφοροποίηση να εντοπίζεται στη μοναδικότητα των ατόμων του ίδιου τύπου όπως συμβαίνει στα ερμαφρόδιτα είδη. Η περιγραφή του Χέγκελ αποκαλύπτει μια πολύ σημαντική έννοια της σεξουαλικότητας, το λάθος του όμως πάντοτε είναι ότι ανάγει το σμαινόμενο σε αιτία. Οι άνθρωποι προσδιορίζουν τα φύλα και τις σχέσεις τους από τη στιγμή που δραστηριοποιούνται σεξουαλικά, όπως ακριβώς δίνουν νόημα και αξία σε κάθε λειτουργία τους, η σεξουαλική αυτή δραστηριότητα όμως δεν συνδέεται αναγκαστικά με την ανθρώπινη φύση. Ο Μερλό-Ποντί, στη *Φαινομενολογία της αντίληψης*, σημειώνει ότι η ανθρώπινη ύπαρξη μας αναγκάζει να αναθεωρήσουμε τις περί αναγκαιότητας και ενδεχομενικότητας απόψεις μας. «Τα χαρακτηριστικά της ύπαρξης» λέει «δεν είναι τυχαία, το περιεχόμενό της συμβάλλει στη διαμόρφωσή της, δεν παραδέχεται την έννοια του καθαρού γεγονότος, γιατί αυτή η ίδια προκαλεί τα γεγονότα». Και αυτή είναι η αλήθεια· αλήθεια επίσης είναι ότι υπάρχουν συνθήκες χωρίς τις οποίες το γεγονός της ίδιας της ύπαρξης μοιάζει αδύνατο. Η παρουσία στον κόσμο προϋποθέτει αυστηρά την ύπαρξη ενός σώματος που να είναι συγχρόνως αντικείμενο του κόσμου και σημείο αναφοράς σ' αυτόν. Αλλά δεν είναι απαραίτητο το σώμα

αυτό να διαθέτει κάποια συγκεκριμένη δομή. Ο Σαρτρ, στο *Είναι και το μηδέν*, σχολιάζει το αξίωμα του Χάιντεγκερ σύμφωνα με το οποίο ο άνθρωπος είναι καταδικασμένος σε θάνατο, επειδή ακριβώς είναι πεπερασμένο ον. Αποδεικνύει ότι θα ήταν δυνατή μια πεπερασμένη και συγχρόνως απεριόριστη χρονικά ύπαρξη, ωστόσο, αν στην ανθρώπινη ζωή δεν υπήρχε ο θάνατος, η σχέση του ανθρώπου με τον κόσμο και με τον ίδιο τον εαυτό του θα διαταρασσόταν τόσο βαθιά, ώστε το συμπέρασμα «ο άνθρωπος είναι θνητός» κάθε άλλο παρά εμπειρική αλήθεια αποδεικνύεται: αθάνατος, ο άνθρωπος δεν θα ήταν πλέον ό,τι ονομάζουμε άνθρωπο. Ένα από τα βασικά χαρακτηριστικά του πεπρωμένου του είναι ότι η πορεία της πρόσκαιρης ζωής του δημιουργεί πίσω του και μπροστά του ένα ατέλειωτο παρελθόν και μέλλον. Η διαιώνιση συνεπώς του είδους μοιάζει συνακόλουθο της περιορισμένης του ατομικότητας· και έτσι μπορούμε να θεωρήσουμε το φαινόμενο της αναπαραγωγής οντολογικά βάσιμο. Πρέπει όμως να μείνουμε εκεί: η διαιώνιση του είδους δεν συνεπάγεται και τη διαφοροποίηση των φύλων. Να βιώνεται από τους ανθρώπους με τέτοιο τρόπο ώστε να αποτελεί αναπόσπαστο κομμάτι του συγκεκριμένου ορισμού της ύπαρξης, ας γίνει αποδεκτό. Μια συνείδηση όμως χωρίς σώμα, ένας αθάνατος άνθρωπος, είναι κάτι αυστηρά αδιανόητο, ενώ μπορούμε να διανοηθούμε μια κοινωνία που αναπαράγεται με παρθενογένεση ή μια κοινωνία ερμαφρόδιτων.

Όσο για τον ρόλο των δύο φύλων, οι απόψεις ποικίλλουν. Στην αρχή στερούνταν κάθε επιστημονικής βάσης, αντικατόπτριζαν απλώς κοινωνικούς μύθους. Πολλά χρόνια επικρατούσε η άποψη, επικρατεί ακόμη σε ορισμένες πρωτόγονες μπηριαρχικές κοινωνίες, ότι ο πατέρας δεν παίζει κανένα ρόλο στη σύλληψη του παιδιού. Πίστευαν ότι οι κάμπιες των προγόνων διείσδυαν στην κοιλιά της μητέρας με τη μορφή ζωντανών σπερμάτων. Με τον ερχομό της πατριαρχίας το αρσενικό διεκδικεί έντονα τους απογόνους του, είναι βέβαια αναγκασμένο να αναγνωρίσει κάποιον αναπαραγωγικό ρόλο και στη γυναίκα, αλλά το μόνο που παραδέχεται είναι ότι η μητέρα απλώς κουβαλάει μέσα της και τρέφει τον ζωντανό σπόρο. Μοναδικός δημιουργός είναι ο πατέρας. Ο Αριστοτέλης πιστεύει ότι το έμβρυο παράγεται από την ένωση σπέρματος και εμμήνων· στη συνένωση αυτή η γυναίκα δεν παρέχει παρά μόνο το παθητικό υλικό, ενώ η δύναμη, η ενέργεια, η κίνηση, η ζωή αποδίδονται στο αρσενικό συστατικό. Αυτό είναι επίσης και το αξίωμα του Ιπποκράτη, ο οποίος αναγνωρίζει δύο είδη σπόρων, τον αδύναμο ή θηλυκό και τον δυνατό ή αρσενικό. Η θεωρία του Αριστοτέλη ίσχυσε σε όλη τη διάρκεια του Μεσαίωνα ως και τη νεότερη ακόμα εποχή. Στο τέλος του 17ου αιώνα ο Χάρβεϊ, σκοτώνοντας μερικά θηλυκά σκυλιά λίγο μετά το ζευγάρωμά τους, ανακάλυψε στις σάλπιγγες της μήτρας θυλάκια τα οποία

πέρασε για ωάρια, ενώ στην πραγματικότητα ήταν έμβρυα. Ο δανός ανατόμος Στένον ονόμασε ωοθήκες τους θηλυκούς γεννητικούς αδένες που ως τότε ονομάζονταν «γυναικείοι όρχεις», και παρατήρησε στην επιφάνειά τους την ύπαρξη μικρών θυλακίων· σ'αυτά το 1677 ο Γκράαφ έδωσε το όνομά του και τα ταύτισε εσφαλμένα με το ωάριο. Η ωοθήκη θεωρείτο ακόμη ομόλογη του αρσενικού γεννητικού αδένα. Ωστόσο τον ίδιο εκείνο χρόνο ανακάλυψαν τα «σπερματικά ζώδια» και διαπίστωσαν ότι διείσδυαν στη γυναικεία μήτρα, πίστευαν όμως ότι εκεί απλώς τρεφόντουσαν, και ότι το άτομο υπήρχε ήδη μέσα τους. Το 1694 ο ολλανδός Χάρτσακερ σχεδίασε μια εικόνα του ανθρωπάκου που κρυβόταν στο σπερματοζώαριο, και το 1699 ένας άλλος επιστήμονας δηλώνει ότι είδε το σπερματοζώαριο να βγάζει κάτι που έμοιαζε με πουκάμισο φιδιού και να εμφανίζεται από κάτω ένας μικρός ανθρωπάκος, τον οποίο επίσης σχεδίασε. Συνεπώς η γυναίκα, βάσει των υποθέσεων αυτών, περιοριζόταν στον ρόλο της τροφού ενός ζωντανού, ενεργού και ήδη σχηματισμένου πλάσματος. Οι θεωρίες αυτές δεν γίνονται αποδεκτές από όλους, και οι συζητήσεις συνεχίζονται έως τον 19ο αιώνα. Η εφεύρεση του μικροσκοπίου δίνει τελικά τη δυνατότητα να μελετηθεί το ζωικό ωάριο. Το 1827 ο Μπάερ αναγνωρίζει το ωάριο των θηλαστικών: ένα στοιχείο που περικλείεται στο θυλάκιο του Γκράαφ. Πολύ σύντομα οι επιστήμονες είναι σε θέση να μελετήσουν τη διαίρεση του ωαρίου. Το 1835 ανακαλύφθηκαν το πρωτόπλασμα και στη συνέχεια το κύταρο· και το 1877 έγινε αντιληπτή πρώτη φορά η διείσδυση του σπερματοζωαρίου στο ωάριο του αστερία. Βάσει αυτής της παρατήρησης εξακριβώθηκε και η συμμετρία των πυρήνων των δύο γαμετών· οι λεπτομέρειες της ένωσης τους αναλύθηκαν πρώτη φορά το 1883 από έναν βέλγο ζωολόγο.

Οι απόψεις όμως του Αριστοτέλη δεν έχασαν τελείως την αξιοπιστία τους. Ο Χέγκελ θεωρεί ότι τα δύο φύλα πρέπει να είναι διαφορετικά: το ένα είναι ενεργό, το άλλο παθητικό, και εξυπακούεται ότι η παθητικότητα αποδίδεται στο θηλυκό. «Σύμφωνα με τη διαφοροποίηση αυτή, ο άντρας είναι το ενεργό στοιχείο ενώ η γυναίκα το παθητικό, γιατί παραμένει στην ανοκλήρωτη ενότητά της*». Ακόμα και όταν το ωάριο αναγνωρίστηκε ως ενεργό στοιχείο, οι άντρες προσπάθησαν και πάλι να αντιπαραθέσουν στην αδράνειά του την κινητικότητα του σπερματοζωαρίου. Σήμερα οι τάσεις που διαμορφώνονται είναι αντίθετες. Οι ανακαλύψεις σχετικά με την παρθενογένεση οδήγησαν μερικούς επιστήμονες στην υποβάθμιση του ρόλου του αρσενικού σε απλό φυσικοχημικό παράγοντα. Αποδείχτηκε ότι σε μερικά είδη η δράση ενός οξέος ή κάποια μηχανική διέγερση αρκούσε για να

* Χέγκελ, *Φιλοσοφία της φύσης*, 3ο μέρος, §369 [στη γαλλική έκδοση].

προκαλέσει τη διαίρεση του αυγού και την ανάπτυξη του εμβρύου. Ξεκινώντας λοιπόν από τη διαπίστωση αυτή, κατέληξαν στην τολμηρή εικασία ότι ο αρσενικός γαμέτης δεν είναι απαραίτητος για την αναπαραγωγή, επιφέρει απλώς τη ζύμωση· και ίσως έρθει κάποτε η μέρα που η συμμετοχή του άντρα στην αναπαραγωγή θα είναι εντελώς άχρηστη, κάτι που μάλλον εύχονται πολλές γυναίκες. Τίποτα όμως δεν μας επιτρέπει να κάνουμε μια τόσο τολμηρή πρόβλεψη, γιατί τίποτα δεν μας επιτρέπει να γενικεύουμε τις ειδικές λειτουργίες της ζωής. Τα φαινόμενα του ασεξουαλικού πολλαπλασιασμού και της παρθενογένεσης είναι εξίσου θεμελιώδη με κείνα της σεξουαλικής αναπαραγωγής. Έχουμε ήδη πει ότι η αναπαραγωγή δεν έχει *a priori* ευνοηθεί, αλλά και κανένα γεγονός δεν δείχνει ότι μπορεί να υποβιβαστεί στο επίπεδο στοιχειώδους μηχανισμού.

Συνεπώς, απορρίπτοντας όλα τα *a priori* αξιώματα, όλες τις παράτολμες θεωρίες, βρισκόμαστε μπροστά σε ένα γεγονός το οποίο δεν μπορούμε να στηρίξουμε, ούτε οντολογικά ούτε εμπειρικά, και του οποίου τη σημασία δεν μπορούμε να αντιληφθούμε *a priori*. Μόνο αν μελετήσουμε τις συγκεκριμένες εκδηλώσεις του, μπορούμε να ελπίζουμε ότι θα κατανοήσουμε και τη σημασία του· και τότε ίσως αποκαλυφθεί το περιεχόμενο της λέξης «θηλυκό».

Δεν έχουμε καμιά πρόθεση να προτείνουμε εδώ μια φιλοσοφία ζωής· και δεν θέλουμε να πάρουμε βιαστικά θέση στη διαμάχη που αντιπαραθέτει την τελολογία με το σύνολο των τεχνικών μεθόδων. Ωστόσο αξίζει να σημειωθεί ότι οι φυσιολόγοι και οι βιολόγοι χρησιμοποιούν μια τελολογική λίγο πολύ διάλεκτο, από το γεγονός και μόνο ότι δίνουν νόημα στα ζωτικά φαινόμενα, θα υιοθετήσουμε λοιπόν το λεξιλόγιό τους. Χωρίς να καταλήξουμε σε αποφάσεις που άπτονται της σχέσης μεταξύ ζωής και συνείδησης, μπορούμε με βεβαιότητα να πούμε ότι κάθε ζωντανό πλάσμα δηλώνει μια υπέρβαση· και ότι σε κάθε λειτουργία ενέχεται κάποιο σχέδιο. Οι περιγραφές μας δεν υπονοούν τίποτα περισσότερο.

ΣΤΗ ΜΕΓΑΛΗ ΠΛΕΙΟΝΟΤΗΤΑ ΤΩΝ ΕΙΔΩΝ, οι αρσενικοί και θηλυκοί οργανισμοί συνεργάζονται για να αναπαραχθούν. Καθορίζονται κυρίως από τους γαμέτες που παράγουν. Σε ορισμένα φύκια και ορισμένους μύκητες τα κύτταρα που συγχωνεύονται για την παραγωγή του αυγού είναι πανομοιότυπα· αυτές οι περιπτώσεις ισογαμίας είναι χαρακτηριστικές γιατί αποκαλύπτουν τη βασική ισοδυναμία των γαμετών. Κατά κανόνα οι γαμέτες είναι διαφοροποιημένοι, αλλά η αναλογία τους παραμένει αξιοσημείωτη. Τα σπερματοζωάρια και τα ωάρια προέρχονται από εξέλιξη πανομοιότυπων πρωταρχικών κυττάρων. Η εξέλιξη των πρωταρχικών θηλυκών κυττάρων σε ωοκύτταρα είναι διαφορετική από την εξέλιξη των σπερματοκυττάρων

ως προς το πρωτόπλασμα, αλλά τα φαινόμενα που παρατηρούνται στον πυρήνα είναι εμφανώς τα ίδια. Η άποψη που εκφράστηκε το 1903 από τον βιολόγο Ανσέλ θεωρείται αξιόπιστη έως σήμερα: «Ένα αδιαφοροποίητο ακόμη πρωταρχικό γενετικό κύτταρο θα εξελιχθεί σε αρσενικό ή θηλυκό ανάλογα με τις συνθήκες που θα συναντήσει τη στιγμή της εμφάνισής του στους γεννητικούς αδένες· συνθήκες που κανονίζονται από τη μεταλλαγή ορισμένου αριθμού επιθηλιακών κυττάρων σε θρεπτικά στοιχεία τα οποία διαμορφώνουν ένα ξεχωριστό υλικό». Αυτή η αρχική συνάφεια εκφράζεται στη δομή των δύο γαμετών οι οποίοι, στο εσωτερικό κάθε είδους, περιέχουν τον ίδιο αριθμό χρωμοσωμάτων. Τη στιγμή της γονιμοποίησης οι δυο πυρήνες σμίγουν την ουσία τους, και πραγματοποιείται στον καθένα μείωση των χρωμοσωμάτων τέτοια που τα οδηγεί στο μισό του αρχικού αριθμού τους. Η μείωση αυτή είναι ανάλογη και στους δυο πυρήνες· οι δύο τελευταίες διαιρέσεις του ωαρίου που καταλήγουν στον σχηματισμό των πολικών σωματιών αντιστοιχούν στις τελευταίες διαιρέσεις του σπερματοζωαρίου. Σήμερα πιστεύουμε ότι, αναλόγως του είδους, το φύλο καθορίζεται από τον αρσενικό ή τον θηλυκό γαμέτη: στα θηλαστικά το σπερματοζωάριο έχει ένα χρωμόσωμα διαφορετικό από τα άλλα, το δυναμικό του οποίου είναι άλλοτε αρσενικό και άλλοτε θηλυκό. Η μετάδοση των κληρονομικών γνωρισμάτων, σύμφωνα με τους νόμους του Μέντελ, πραγματοποιείται τόσο από τον πατέρα όσο και από τη μητέρα. Το σημαντικό που πρέπει να σημειώσουμε είναι ότι στο σμιξιμο αυτό κανένας από τους γαμέτες δεν υπερτερεί του άλλου, θυσιάζουν και οι δυο την ατομικότητά τους, το ωάριο απορροφά το σύνολο της ουσίας τους. Υπάρχουν συνεπώς δύο εξαιρετικά συνηθισμένες προκαταλήψεις που –τουλάχιστον στο βασικό αυτό βιολογικό επίπεδο– αποδεικνύονται λανθασμένες: η πρώτη αφορά την παθητικότητα του θηλυκού, η ζωντανή σπίθα δεν περικλείεται σε κανέναν από τους δύο γαμέτες, ξεπηδάει από το σμιξιμό τους, ο πυρήνας του ωαρίου είναι ζωτικό στοιχείο απόλυτα συμμετρικό με τον πυρήνα του σπερματοζωαρίου. Η δεύτερη προκατάληψη αντικρούει την πρώτη, κάτι που δεν εμποδίζει τη συχνή συνύπαρξή τους: η διατήρηση του είδους εξασφαλίζεται από το θηλυκό, εφόσον η ύπαρξη του αρσενικού στοιχείου δεν είναι παρά εκρηκτική και φυγαλέα. Στην πραγματικότητα το έμβρυο διαιωνίζει τόσο τα αναπαραγωγικά κύτταρα του πατέρα όσο και της μητέρας· και τα μεταδίδει από κοινού στους απογόνους του, πότε με τη μορφή αρσενικού και πότε θηλυκού. Πρόκειται, μπορούμε να πούμε, για ένα ανδρόγυνο σύνολο που από γενιά σε γενιά επιβιώνει των ιδιαίτερων μεταβολών του σώματος. Ωστόσο, ανάμεσα στο ωάριο και το σπερματοζωάριο, παρατηρούμε τις πλέον ενδιαφέρουσες δευτερεύουσες διαφορές. Η βασική ιδιαιτερότητα του ωαρίου συνίσταται στο

ότι είναι γεμάτο με υλικό προορισμένο να θρέψει και να προστατεύσει το έμβρυο, συγκεντρώνει τα αποθέματα που αυτό θα χρησιμοποιήσει για να δημιουργήσει τους ιστούς του· αποθέματα που δεν είναι ζωντανή αλλά αδρανής ουσία. Γι' αυτό το ωάριο έχει συμπαγή, σφαιρική ή ελλειψοειδή μορφή και είναι σχετικά μεγάλο, είναι γνωστό σε τι διαστάσεις μπορεί να φτάσει το αυγό των πουλιών. Το γυναικείο ωάριο έχει διάμετρο 13 χιλιοστά, ενώ στο ανθρώπινο σπέρμα υπάρχουν 60.000 σπερματοζωάρια ανά κυβικό χιλιοστό. Η μάζα του σπερματοζωαρίου είναι εξαιρετικά περιορισμένη, έχει νηματοιειδή ουρά, μικρό επίμπηκες κεφάλι, δεν επιβαρύνεται από καμιά ξένη ουσία και είναι γεμάτο ζωή. Η δομή αυτή του χαρίζει μεγάλη κινητικότητα, ενώ το ωάριο, όπου βρίσκεται αποθηκευμένο το μέλλον του εμβρύου, είναι σταθερό στοιχείο. Είτε φυλακισμένο στον οργανισμό του θηλυκού είτε αιωρούμενο σε κάποιο εξωτερικό περιβάλλον, περιμένει παθητικά τη γονιμοποίηση. Ο αρσενικός γαμέτης είναι αυτός που θα το αναζητήσει. Το σπερματοζωάριο είναι πάντα ένα γυμνό κύτταρο, ενώ το ωάριο, αναλόγως του είδους, προστατεύεται ή όχι από μεμβράνη. Αλλά σε κάθε περίπτωση το σπερματοζωάριο, μόλις έρθει σε επαφή μαζί του, το σπρώχνει, το αποσταθεροποιεί και διεισδύει σ' αυτό. Ο αρσενικός γαμέτης εγκαταλείπει την ουρά του, το κεφάλι του φουσκώνει και με μια απότομη κίνηση φτάνει στον πυρήνα. Την ίδια στιγμή το ωάριο σχηματίζει αμέσως μια μεμβράνη που απαγορεύει την είσοδο σε άλλα σπερματοζωάρια. Στα εχινόδερμα, όπου η γονιμοποίηση γίνεται έξω από τον οργανισμό, είναι εύκολο να παρακολουθήσει κανείς την εφόρμηση των σπερματοζωαρίων, που παρατάσσονται σε σχήμα φωτοστέφανου γύρω από το ωάριο, το οποίο επιπλέει αδρανές. Αυτός ο ανταγωνισμός των σπερματοζωαρίων είναι, επίσης, ένα πολύ σημαντικό φαινόμενο που απαντά στα περισσότερα είδη. Το σπερματοζωάριο –πολύ μικρότερο από το ωάριο– παράγεται συνήθως σε πολύ μεγαλύτερες ποσότητες απ' αυτό, και έτσι κάθε ωάριο έχει πολλούς επίδοξους μνηστήρες.

Συνεπώς το ωάριο, ενεργό στο βασικό του στοιχείο του, δηλαδή τον πυρήνα, επιφανειακά είναι παθητικό· η μάζα του, ερμητικά κλειστή και συμπαγής, θυμίζει το πυκνό σκοτάδι της νύχτας και αυτή καθαυτή την ανάπαυση. Οι αρχαίοι αναπαριστούσαν τον ερμητικά κλειστό κόσμο, το αδιάπεραστο άτομο, με τη μορφή σφαίρας. Το ωάριο περιμένει, ακίνητο. Αντίθετα το σπερματοζωάριο, ανοικτό, λεπτοκαμωμένο, ευκίνητο, απεικονίζει την ανυπομονησία και την ανησυχία της ύπαρξης. Δεν πρέπει να παρασυρθούμε από το παιχνίδι των αλληγοριών. Ενίοτε το ωάριο εξομοιώνεται με την εμμέλεια, ενώ το σπερματοζωάριο με την υπερβατικότητα. Το σπερματοζωάριο διεισδύει στο θηλυκό στοιχείο μόνο απαρνούμενο την υπερβατικότητα και την κινητικότητά του: το αρπάζει και το ευνουχίζει αυτή η

αδρανής μάζα η οποία στη συνέχεια το αφομοιώνει, αφού πρώτα το ακρωτηριάσει κόβοντας την ουρά του. Πρόκειται για ενέργεια μαγική, ανησυχητική, όπως κάθε παθητική δράση, ενώ η δραστηριότητα του αρσενικού γαμέτη είναι λογική, μια κίνηση που μπορεί να υπολογιστεί στον χρόνο και τον χώρο. Στην πραγματικότητα όλα αυτά δεν είναι παρά φαντασιοκοπίες. Οι αρσενικοί και θηλυκοί γαμέτες συγχωνεύονται από κοινού στο ωάριο· εξουδετερώνονται ολοκληρωτικά από κοινού. Ο ισχυρισμός ότι το ωάριο καταβροχθίζει λαίμαργα τον αρσενικό γαμέτη είναι λανθασμένος· και επίσης λανθασμένα λέγεται ότι ο αρσενικός γαμέτης οικειοποιείται ως νικητής τα αποθέματα του θηλυκού κυττάρου, μια και κατά τη συγχώνευση χάνεται τόσο η ατομικότητα του ενός όσο και του άλλου. Και δεν υπάρχει αμφιβολία ότι για όποιον σκέφτεται μηχανιστικά η κίνηση αυτή θεωρείται ένα κατεξοχήν λογικό φαινόμενο· για τη σύγχρονη φυσική όμως δεν αντιπροσωπεύει κάποια άποψη πιο σαφή από την εξ αποστάσεως δράση. Άλλωστε αγνοούμε τις λεπτομέρειες των φυσικοχημικών δράσεων που καταλήγουν στο σμίξιμο της γονιμοποίησης. Ωστόσο από τη σύγκριση αυτή μπορούμε να κρατήσουμε μια αξιόπιστη ένδειξη: στη ζωή υπάρχουν δυο αλληλοσυνδεόμενες κινήσεις· η ζωή διατηρείται μόνο υπερβαίνοντας· και δεν υπερβαίνει παρά μόνο για να διατηρηθεί. Αυτές οι δυο συγκεκριμένες χρονικά στιγμές, της διατήρησης και της υπέρβασης, συμβαίνουν πάντα από κοινού, και η αξίωση να τις διαχωρίσουμε δεν έχει νόημα. Κυριαρχεί όμως πότε η μια και πότε η άλλη. Οι δυο γαμέτες με τη συγχώνευσή τους υπερβαίνουν τον εαυτό τους και συγχρόνως διαιωνίζονται. Αλλά το ωάριο προβλέπει στη δομή του τις μελλοντικές ανάγκες, είναι φτιαγμένο έτσι ώστε να θρέψει τη ζωή που θα ξυπνήσει μέσα του. Αντίθετα το σπερματοζωάριο δεν έχει κανένα εφόδιο για να εξασφαλίσει την ανάπτυξη του ζωντανού οργανισμού που θα δημιουργήσει. Από την άλλη, το ωάριο είναι ανίκανο να επιφέρει την αλλαγή που θα προκαλέσει την καινούργια έκρηξη ζωής, ενώ το σπερματοζωάριο είναι ικανό να μετακινείται. Χωρίς την προνοητικότητα του ωαρίου, η δράση του θα ήταν μάταιη· και χωρίς την πρωτοβουλία του, δεν θα εκπλήρωνε τις ζωτικές του δυνατότητες. Καταλήγουμε, λοιπόν, στο συμπέρασμα ότι ο ρόλος των δύο γαμετών είναι βασικά ίδιος: δημιουργούν από κοινού ένα έμβριο ον στο οποίο χάνονται και υπερβαίνουν και οι δυο τον εαυτό τους. Αλλά, στα δευτερεύοντα και επιφανειακά φαινόμενα που κατευθύνουν τη γονιμοποίηση, η μεταβολή στην αναγκαία για την εκκόλαψη της νέας ζωής κατάσταση επιτυγχάνεται από το αρσενικό στοιχείο· το θηλυκό στοιχείο δίνει στην εκκόλαψη την οριστική μορφή αμετάβλητου οργανισμού.

Θα ήταν πολύ τολμηρό να καταλήξουμε από μια τέτοια διαπίστωση στο

συμπέρασμα ότι η θέση της γυναίκας είναι στο σπίτι. Υπάρχουν, όμως, και τολμηροί άνθρωποι. Κάποτε ο Αλφρέ Φουγέ, στο βιβλίο του *Ιδιοσυγκρασία και χαρακτήρας*, φιλοδοξούσε να προσδιορίσει ολοκληρωτικά τη γυναίκα βάσει του ωαρίου και τον άντρα βάσει του σπερματοζωαρίου· και πολλές σοβαρές, υποτίθεται, θεωρίες στηρίζονται στο παιχνίδι αυτό των αμφοβητήσιμων αναλογιών. Αγνωσούμε σε ποια φιλοσοφία της φύσης αναφέρονται αυτές οι ψεύτικες απόψεις. Σύμφωνα με τους νόμους της κληρονομικότητας, άντρες και γυναίκες προέρχονται εξίσου από ένα σπερματοζωάριο και ένα ωάριο. Υποθέτω ότι τα ομιχλώδη αυτά μυαλά επηρεάζονται μάλλον από τα κατάλοιπα της παλιάς, μεσαιωνικής φιλοσοφίας, σύμφωνα με την οποία ο κόσμος δεν ήταν παρά η ακριβής αντανάκλαση ενός μικρόκοσμου. Φαντάζονται ότι το ωάριο είναι ένας θηλυκού γένους νάνος, και η γυναίκα ένα γιγαντιαίο ωάριο. Αυτές οι φαντασιοπληξίες, που έχουν εγκαταλειφθεί από την εποχή των αλχημιστών, δημιουργούν αλλόκοτη αντίθεση με την επιστημονική ακρίβεια των περιγραφών στις οποίες βασιζόμαστε σήμερα. Η σύγχρονη βιολογία δεν αποδέχεται τον μεσαιωνικό συμβολισμό, αλλά οι θεωρητικοί μας εξετάζουν το θέμα κάπως επιφανειακά. Αν όμως είμαστε λιγάκι πιο σχολαστικοί, θα συμφωνήσουμε παρ' όλα αυτά ότι από το ωάριο ως τη γυναίκα η απόσταση είναι μεγάλη. Η έννοια του θηλυκού δεν περιέχεται ακόμη στο ωάριο. Όπως ακριβώς τονίζει ο Χέγκελ, η σεξουαλική σχέση δεν επιτρέπει την αναγωγή της στη σχέση των δύο γαμετών. Πρέπει συνεπώς να μελετήσουμε τον θηλυκό οργανισμό στο σύνολό του.

Έχουμε ήδη πει ότι σε πολλά φυτά και ορισμένα κατώτερα ζώα, μεταξύ αυτών τα μαλάκια, η προδιαγραφή των γαμετών δεν συνεπάγεται και την προδιαγραφή των ατόμων, γιατί κάθε άτομο παράγει ταυτόχρονα ωάρια και σπερματοζωάρια. Ακόμα και όταν τα φύλα ξεχωρίζουν, δεν υπάρχουν μεταξύ τους στεγανά όπως εκείνα που διαχωρίζουν τα διάφορα είδη. Όπως οι γαμέτες καθορίζονται από μη διαφοροποιημένους αρχικούς ιστούς, έτσι και τα αρσενικά και τα θηλυκά εμφανίζονται μάλλον ως παραλλαγές μιας κοινής βάσης. Σε μερικά ζώα –η πιο χαρακτηριστική περίπτωση είναι εκείνη του εχιούρου *Bonellia viridis*– το έμβρυο στην αρχή στερείται φύλου, και η σεξουαλικότητά του κρίνεται στο τέλος από τυχαίες συνθήκες της ανάπτυξής του. Σήμερα παραδεχόμαστε ότι στην πλειονότητα των ειδών ο καθορισμός του φύλου εξαρτάται από τον γονότυπο (γονοτυπική σύσταση) του ωαρίου. Το μη γονιμοποιημένο αυγό της μέλισσας που αναπαράγεται με παρθενογένεση δίνει αποκλειστικά αρσενικές μέλισσες· το αυγό της ψείρας των φυτών, στις ίδιες ακριβώς συνθήκες, αποκλειστικά θηλυκές ψείρες. Όταν τα αυγά γονιμοποιούνται, είναι πραγματικά αξιοσημείωτο το γεγονός ότι –εκτός ίσως από ό,τι συμβαίνει σε ορισμένα είδη αραχνών– ο

αριθμός των αρσενικών και των θηλυκών απογόνων είναι περίπου ίδιος. Η διαφοροποίηση προέρχεται από την ανομοιογένεια του ενός από τους δύο τύπους γαμετών: στα θηλαστικά τα σπερματοζωάρια έχουν τη δυνατότητα παραγωγής είτε αρσενικού είτε θηλυκού. Αγνωούμε τι είναι αυτό που κατά τη δημιουργία των σπερματοζωαρίων ή των ωαρίων κρίνει τα ιδιαίτερα γνωρίσματα των ετερογενών γαμετών. Σε κάθε περίπτωση οι νόμοι του Μέντελ αρκούν για να εξηγήσουμε τη συμμετρική διανομή. Η διαδικασία της γονιμοποίησης και η αρχική ανάπτυξη του εμβρύου πραγματοποιούνται και στα δύο φύλα με πανομοιότυπο τρόπο: ο επιθηλιακός ιστός που προορίζεται να εξελιχτεί σε αρσενικό γεννητικό αδένά δεν διαφοροποιείται από την αρχή, σε κάποιο στάδιο της ωρίμανσης εμφανίζονται οι όρχεις ή σε κάποιο πιο όψιμο οι ωοθήκες. Αυτό εξηγεί και το γεγονός ότι μεταξύ ερμαφροδιτισμού και διαχωρισμού των φύλων υπάρχουν πολλά ενδιάμεσα στάδια· πολλές φορές το ένα από τα δύο φύλα διαθέτει ορισμένα χαρακτηριστικά όργανα του άλλου, με εντυπωσιακότερη περίπτωση εκείνη του βατράχου: παρατηρούμε στο αρσενικό μια ατροφική ωοθήκη που ονομάζεται όργανο του Μπίντερ (προς τιμή του γερμανού φυσιολόγου και ανατόμου Φρίντριχ Χάινριχ Μπίντερ), την οποία μπορούμε τεχνητά να καταστήσουμε ικανή να παράγει ωάρια. Στα θηλαστικά παραμένουν ορισμένα κατάλοιπα αυτής της διπλής σεξουαλικής δυνατότητας: οι θηλές στο στήθος των αντρών και η κλειτορίδα στις γυναίκες, μεταξύ άλλων. Ακόμα και στα είδη όπου ο σεξουαλικός διαχωρισμός είναι από τους πλέον σαφείς, υπάρχουν άτομα που είναι αρσενικά και θηλυκά συγχρόνως. Υπάρχουν πολλές περιπτώσεις διασεξουαλικότητας τόσο στα ζώα όσο και τον άνθρωπο. Στις πεταλούδες και τα οστρακόδερμα υπάρχουν παραδείγματα γυνανδρομορφισμού, όπου η παράθεση των αρσενικών και θηλυκών χαρακτηριστικών γνωρισμάτων μοιάζει με μωσαϊκό· κι αυτό γιατί το γονοτυπικά προσδιορισμένο ήδη έμβρυο είναι δυνατόν να επηρεαστεί βαθύτατα από το περιβάλλον από το οποίο αντλεί τις απαραίτητες για την ανάπτυξή του ουσίες. Ξέρουμε ότι στα μυρμήγκια, τις μέλισσες και τους τερμίτες αυτό που μετατρέπει τη νύμφη σε ολοκληρωμένο θηλυκό ή αναστέλλει τη σεξουαλική της ωρίμανση τοποθετώντας τη μειονεκτικά στην κατηγορία των εργατριών είναι η διατροφή. Σ' αυτή την περίπτωση ο οργανισμός επηρεάζεται στο σύνολό του. Στα έντομα, το σώμα καθορίζεται σεξουαλικά σε πολύ πρώιμο στάδιο, και ο σεξουαλικός προσδιορισμός του δεν εξαρτάται από τις γονάδες. Στα σπονδυλωτά, καθοριστικό ρόλο παίζουν ουσιαστικά οι ορμόνες που εκκρίνονται από τις γονάδες. Έχει αποδειχτεί από πλήθος πειραμάτων ότι διαφοροποιώντας το ενδοκρινικό σύστημα μπορούμε να επεμβούμε στον καθορισμό του φύλου. Άλλα πειράματα μεταμοσχεύσεων και ευνου-

χισμού που πραγματοποιήθηκαν σε ενήλικα ζώα οδήγησαν στη σύγχρονη θεωρία της σεξουαλικότητας: στα αρσενικά και θηλυκά σπονδυλωτά το σώμα είναι πανομοιότυπο και μπορεί να θεωρηθεί ουδέτερο· αυτό που του προσδίδει τα σεξουαλικά χαρακτηριστικά γνωρίσματά του είναι η επίδραση των γονάδων. Ορισμένες από τις ορμόνες που εκκρίνονται λειτουργούν ως διεγερτικοί, και άλλες ως ανασταλτικοί παράγοντες. Η φύση των γεννητικών οργάνων είναι σωματική, και η εμβρυολογία αποδεικνύει ότι η αρχικά αμφισεξουαλική ή ερμαφρόδιτη αυτή φύση προσδιορίζεται επακριβώς από την επίδραση των ορμονών. Η διασεξουαλικότητα εμφανίζεται όταν δεν έχει επιτευχθεί ορμονική ισορροπία και δεν έχει σαφώς ολοκληρωθεί καμιά από τις δυο λανθάνουσες σεξουαλικές ικανότητες.

Οι αρσενικοί και θηλυκοί οργανισμοί, οι οποίοι έχουν εξίσου διανεμηθεί στο είδος και έχουν με ανάλογο, παρόμοιο τρόπο εξελικτεί, μόλις ολοκληρωθεί ο σχηματισμός τους εμφανίζονται ως απόλυτα συμμετρικοί. Χαρακτηρίζονται και οι δυο από την παρουσία αδένων που παράγουν γαμέτες, ωοθηκών ή όρχεων, και η διαδικασία σπερματογένεσης και ωογένεσης είναι επίσης, όπως έχουμε ήδη δει, παρεμφερής. Οι εκκρίσεις αυτών των αδένων διοχετεύονται σε έναν περισσότερο ή λιγότερο περίπλοκο αγωγό, αναλόγως της ιεραρχίας του είδους: το θηλυκό ή αφήνει το ωάριο να βγει απευθείας από τον αγωγό της ωοθήκης ή, προτού το αποβάλει, το κρατάει στην κλοάκη ή σε ένα είδος διαφοροποιημένης μήτρας· το αρσενικό αφήνει το σπέρμα έξω ή είναι εφοδιασμένο με όργανο συνουσίας που επιτρέπει στο σπέρμα να διεισδύσει στο εσωτερικό του θηλυκού. Συνεπώς, αρσενικά και θηλυκά εμφανίζονται στατιστικά ως δύο τύποι που αλληλοσυμπληρώνονται. Για να διαπιστωθεί η ιδιαιτερότητά τους, πρέπει να μελετηθούν από λειτουργική σκοπιά.

Είναι πάρα πολύ δύσκολο να δώσουμε μια γενικά αξιόπιστη περιγραφή της έννοιας του θηλυκού. Δεν αρκεί να ορίσουμε το θηλυκό ως φορέα ωαρίων και το αρσενικό ως φορέα σπερματοζωαρίων, γιατί η σχέση οργανισμού και γονάδων είναι εξαιρετικά ευμετάβλητη. Αντίθετα, η διαφοροποίηση των γαμετών δεν επηρεάζει άμεσα το σύνολο του οργανισμού. Κάποτε επικρατούσε η άποψη ότι το ωάριο, καθώς είχε μεγαλύτερο όγκο, κατανάλωνε μεγαλύτερη ζωτική δύναμη από το σπερματοζωάριο. Το τελευταίο όμως εκκρίνεται σε απείρως μεγαλύτερες ποσότητες, οπότε η ανάληψη δυνάμεων εξισορροπείται στα δύο φύλα. Επικρατούσε η τάση να θεωρείται η σπερματογένεση παράδειγμα ασωτίας, ενώ αυτή των ωαρίων παράδειγμα οικονομίας. Αλλά και στο φαινόμενο αυτό παρατηρείται παράλογη αφθονία: η πλειονότητα των ωαρίων δεν γονιμοποιείται ποτέ. Ούτως ή άλλως οι γαμέτες και οι γονάδες δεν αντιπροσωπεύουν τον μικρόκοσμο

του οργανισμού στο σύνολό του, ενώ αυτόν ακριβώς το μικρόκοσμο πρέπει άμεσα να μελετήσουμε.

Ένα από τα πλέον αξιοσημείωτα χαρακτηριστικά γνωρίσματα που διακρίνουμε όταν εξετάζουμε τη ζωική κλίματα από κάτω προς τα πάνω είναι η εξατομίκευση της ζωής. Στις κατώτερες βαθμίδες η ζωή χρησιμεύει μόνο για τη διατήρηση του είδους, ενώ στις ανώτερες μοχθεί για την επιβίωση ξεχωριστών ατόμων. Στα ατελώς αναπτυγμένα είδη, ο οργανισμός περιορίζεται σχεδόν στην αναπαραγωγική και μόνο λειτουργία. Στην περίπτωση αυτή το ωάριο, και συνεπώς το θηλυκό, έχει την πρωτοκαθεδρία, αφού έχει και την ευθύνη της συνέχισης της ζωής. Το θηλυκό, όμως, στα είδη αυτά δεν είναι τίποτα παραπάνω από μια γαστέρα, και η ύπαρξή του καταστρέφεται ολοκληρωτικά από το τεράστιο έργο παραγωγής ωαρίων. Σε σχέση με το αρσενικό, το θηλυκό αποκτά γιγαντιαίες διαστάσεις, αλλά πολλές φορές τα μέλη του είναι ατροφικά, το σώμα του άμορφο και, προκειμένου να παραχθούν τα ωάρια, όλα του τα όργανα εκφυλίζονται. Στην πραγματικότητα, αν και αποτελούν δύο εντελώς ξεχωριστούς οργανισμούς, τα αρσενικά και τα θηλυκά μόλις και μετά βίας μπορούν να θεωρηθούν άτομα, αφού σχηματίζουν ενιαίο σύνολο με αδιαχώριστα μεταξύ τους στοιχεία: πρόκειται κατά κάποιον τρόπο για ενδιάμεσες περιπτώσεις ερμαφροδιτισμού και γονοχωρισμού. Έτσι στα ονομαζόμενα *entonisciens* ισόποδα που ζουν παρασιτικά πάνω στον κάβουρα, το θηλυκό είναι ένα είδος ασπριδερού σάκου που περιβάλλεται από μεμβράνες οι οποίες περικλείουν χιλιάδες αυγά, μεταξύ των οποίων υπάρχουν μικροσκοπικά αρσενικά και προνύμφες που θα δώσουν τα αναπληρωματικά αρσενικά. Η υποδούλωση του αρσενικού νάνου είναι ακόμα πιο ολοκληρωτική σε κάποιο άλλο είδος παρασίτου γνωστό με το όνομα *edriolydnus*: είναι κολλημένο κάτω από το υμενώδες κάλυμμα του θηλυκού· δεν έχει δικό του πεπτικό σωλήνα· και ο ρόλος του είναι καθαρά αναπαραγωγικός. Αλλά σε όλες αυτές τις περιπτώσεις το θηλυκό δεν είναι λιγότερο υποδουλωμένο από το αρσενικό· είναι υποδουλωμένο στο είδος. Αν το αρσενικό είναι προσκολλημένο στη σύζυγό του, και αυτή επίσης είναι προσκολλημένη είτε σε κάποιον ζωντανό οργανισμό από τον οποίο τρέφεται παρασιτικά είτε σε κάποιο ορυκτό υπόστρωμα· και αναλώνεται παράγοντας αυγά που γονιμοποιεί το μικροσκοπικό αρσενικό. Όταν η ζωή παίρνει λίγο πιο περίπλοκη μορφή, εμφανίζεται μια κάποια ατομική αυτονομία, και ο συνδετικός κρίκος που ενώνει τα δύο φύλα χαλαρώνει, στα έντομα, όμως, και οι δυο σύντροφοι παραμένουν αυστηρά υποτελείς των αυγών. Πολλές φορές, όπως συμβαίνει στα εφημερόπτερα, οι δυο σύντροφοι πεθαίνουν αμέσως μετά τη συνουσία και την ωοτοκία. Μερικές φορές, όπως συμβαίνει στα τροχόζωα και τα κουνούπια, το αρσε-

νικό που στερείται πεπτικού σωλήνα πεθαίνει μετά τη γονιμοποίηση, ενώ το θηλυκό μπορεί να τραφεί και επιβιώνει, γιατί ο σχηματισμός των αυγών και η ωοτοκία δεν απαιτούν πολύ χρόνο: η μητέρα πεθαίνει αφού πρώτα εξασφαλιστεί η επιβίωση της επόμενης γενιάς. Σε έναν μεγάλο αριθμό εντόμων αυτό το προνόμιο του θηλυκού οφείλεται στο γεγονός ότι η γονιμοποίηση είναι μια σύντομη κατά κανόνα διαδικασία, ενώ η ωοτοκία και η επώαση των αυγών απαιτούν πολύ χρόνο. Στους τερμίτες, η τεράστια, κορεσμένη από χυμούς βασίλισσα, η οποία γεννάει ένα αυγό ανά δευτερόλεπτο ωστόσο, στείρα πλέον, σφαγιάζεται ανελέητα, είναι εξίσου υποτελής με τον αρσενικό νάνο που είναι προσκολλημένος στη γαστέρα της και γονιμοποιεί τα αυγά που εκείνη γεννάει. Στις μπητριάριες κοινωνίες των μυρμηγκιών και των μελισσών, τα αρσενικά είναι ανεπιθύμητα και σφαγιάζονται αμέσως μόλις επιτελέσουν το έργο τους: τη στιγμή της γαμήλιας πτήσης, όλα τα αρσενικά μυρμηγκία το σκάνε από τη μυρμηγκοφωλιά και πετάνε προς το μέρος των θηλυκών· αν τα φτάσουν και τα γονιμοποιήσουν, πεθαίνουν αμέσως από εξάντληση· διαφορετικά, οι εργάτριες δεν επιτρέπουν να ξαναμπούν στη φωλιά και ή τα σκοτώνουν μπροστά στην είσοδό της ή τα αφήνουν να πεθάνουν από πείνα. Αλλά και η μοίρα του γονιμοποιημένου θηλυκού δεν είναι καθόλου ευχάριστη: χώνεται μόνο του στη γη και πολλές φορές πεθαίνει επίσης από εξάντληση γεννώντας τα πρώτα αυγά· αν καταφέρει να ξαναφτιάξει καινούργια μυρμηγκοφωλιά, περνάει κλεισμένο εκεί μέσα δώδεκα χρόνια γεννώντας ασταμάτητα αυγά. Οι εργάτριες, τα θηλυκά μυρμηγκία των οποίων τα σεξουαλικά όργανα έχουν ατροφήσει, ζούνε τέσσερα χρόνια, και η ζωή τους είναι αφιερωμένη αποκλειστικά στην ανατροφή των νεογέννητων μυρμηγκιών. Το ίδιο συμβαίνει και στις μέλισσες: ο κηφήνας που ζευγαρώνει με τη βασίλισσα στη διάρκεια της γαμήλιας πτήσης πέφτει ξεκοιλιασμένος στο έδαφος· οι υπόλοιποι κηφίνες γίνονται δεκτοί στην κυψέλη, όπου περνούν αργόσχολη και φορτική ζωή· στην αρχή του χειμώνα θανατώνονται. Οι εργάτριες, τα αποτυχημένα δηλαδή θηλυκά, εξαγοράζουν το δικαίωμά τους στη ζωή δουλεύοντας ασταμάτητα. Στην πραγματικότητα σκλάβοι της κυψέλης είναι η βασίλισσα: γεννά διαρκώς αυγά. Όταν η γηραιά πλέον βασίλισσα πεθαίνει, έχουν ήδη τραφεί ένα σωρό προνύμφες ώστε να εξασφαλιστεί η διαδοχή της, και η πρώτη που θα εκκολαφτεί δολοφονεί τις υπόλοιπες εν τη γενέσει. Στις γιγαντιαίες αράχνες, η θηλυκή κουβαλάει τα αυγά της σε έναν σάκο ωστόσο ωριμάσουν, είναι πολύ πιο μεγάλη και πολύ πιο δυνατή από την αρσενική και ενδέχεται να καταβροχθίσει την αρσενική αμέσως μετά το ζευγάρωμα. Οι ίδιες συνθήκες παρατηρούνται και στο αλογάκι της Παναγίας, για το οποίο ισχύει ο μύθος της αδηφάγου θηλυκότητας: το ωάριο ακρωτηριάζει

το σπερματοζωάριο, και το αλογάκι της Παναγίας δολοφονεί το αρσενικό ταίρι του. Τα γεγονότα αυτά θα μπορούσαν να εκληφθούν ως γυναικείο όνειρο ευνουκισμού του αρσενικού. Στην πραγματικότητα, όμως, το θηλυκό αλογάκι της Παναγίας εκδηλώνει την ωμότητά του σε όλο της το μεγαλείο όταν βρίσκεται σε κατάσταση αιχμαλωσίας. Όταν είναι ελεύθερο ανάμεσα σε πολύ θρεπτικές τροφές, σπάνια τρώει το αρσενικό. Κι αν το φάει, το κάνει για τον ίδιο λόγο που πολλές φορές και το μοναχικό μυρμήγκι τρώει μερικά από τα αυγά του: για να βρει τη δύναμη να γεννήσει ακόμα περισσότερα αυγά και να διαιωνίσει έτσι το είδος. Είναι τελείως ανυπόστατο να διακρίνει κανείς στα γεγονότα αυτά κάποια ένδειξη της «σύγκρουσης των φύλων» που αντιπαραθέτει τα άτομα ως τέτοια. Ούτε για τα μυρμήγκια ούτε τις μέλισσες ούτε τους τερμίτες, ούτε την αράχνη ή το αλογάκι της Παναγίας δεν μπορούμε να ισχυριστούμε ότι το θηλυκό υποδουλώνει και καταβροχθίζει το αρσενικό. Το ίδιο το είδος, με διαφορετικό τρόπο, καταβροχθίζει και το αρσενικό και το θηλυκό. Το θηλυκό ζει περισσότερο και συνεπώς είναι μάλλον πιο σημαντικό, δεν διαθέτει όμως καμιά αυτονομία. Μοίρα του είναι η ωτοκία, η εκκόλαψη, η περιποίηση των προνυμφών· όλες οι άλλες λειτουργίες του έχουν εντελώς ή μερικώς ατροφήσει. Αντίθετα, στο αρσενικό εμφανίζεται ατομική ύπαρξη. Στη διάρκεια της γονιμοποίησης παίρνει πολύ συχνά μεγαλύτερες πρωτοβουλίες απ' ό,τι το θηλυκό: το αρσενικό αναζητά το θηλυκό, του επιτίθεται, το ψαχουλεύει, το αρπάζει και το αναγκάζει να ζευγαρώσει· και μερικές φορές χρειάζεται να παλέψει με τα άλλα αρσενικά. Συνακόλουθα τα όργανα της κίνησης, της διακριτικής συμπεριφοράς και της αντίληψης είναι συγκριτικά πιο αναπτυγμένα στο αρσενικό. Πολλές θηλυκές πεταλούδες είναι άπτερες, ενώ οι αντίστοιχες αρσενικές έχουν φτερά· οι αρσενικές έχουν χρώματα, έλυτρα, πόδια, δαγκάνες πιο αναπτυγμένες· και μερικές φορές ο πλούτος αυτός συνοδεύεται από τη μάταιη πολυτέλεια λαμπερών χρωμάτων. Πέρα από το στιγμιαίο ζευγάρωμα, η ζωή του αρσενικού είναι άχρηστη και άσκοπη. Συγκρινόμενη με τη φιλοπονία των εργατριών, η νωθρότητα των κηφήνων αποτελεί αξιοσημείωτο προνόμιο. Αλλά το προνόμιο αυτό είναι σκανδαλώδες· και συχνά το αρσενικό πληρώνει με τη ζωή του αυτή τη ματαιότητα που εμφανίζεται ως ανεξαρτησία. Το είδος που κρατάει τα θηλυκά υποταγμένα τιμωρεί το αρσενικό που προσπαθεί να του ξεφύγει: το θανατώνει βίαια.

Στις πιο εξελιγμένες μορφές ζωής, η αναπαραγωγή μετατρέπεται σε δημιουργία διαφοροποιημένων οργανισμών· αποκτά διπλή όψη: δημιουργεί καινούργια άτομα, και συγχρόνως διατηρεί το είδος. Όσο περισσότερο η μοναδικότητα του ατόμου επιβεβαιώνεται τόσο πιο εμφανής γίνεται και η νεωτεριστική αυτή πλευρά. Επομένως προκαλεί μεγάλη εντύπωση το

γεγονός ότι οι δυο στιγμές της διαιώνισης και της δημιουργίας διαχωρίζονται. Ο διαχωρισμός αυτός, φανερός ήδη από τη στιγμή της γονιμοποίησης του ωαρίου, εμφανίζεται σε ολόκληρη τη γενετική διαδικασία. Και δεν τον καθιστά αναγκαίο η δομή του ωαρίου. Το θηλυκό διαθέτει όπως και το αρσενικό σχετική αυτονομία, και ο συνδετικός κρίκος που το ενώνει με το ωάριο χαλαρώνει. Τα θηλυκά ψάρια, τα βατραχοειδή και τα πουλιά δεν είναι μόνο απλή γαστέρα, όσο πιο χαλαρός είναι ο δεσμός της μητέρας με το ωάριο τόσο πιο γρήγορος είναι ο τοκετός και πιο αβέβαιη η σχέση των γονέων με τους απογόνους τους. Τυχαίνει, μάλιστα, τη φροντίδα της καινούργιας ζωής που έχει μόλις εκκολαφθεί να την αναλάβει ο πατέρας· κάτι πολύ συχνό στα ψάρια. Το νερό είναι στοιχείο ικανό να μεταφέρει τα ωάρια και το σπέρμα και να εξασφαλίσει τη συνένωσή τους. Η γονιμοποίηση στο υγρό περιβάλλον γίνεται σχεδόν πάντα εξωτερικά, τα ψάρια δεν ζευγαρώνουν, απλώς τρίβονται μεταξύ τους για να προκαλέσουν τη διέγερση. Η μητέρα βγάζει από μέσα της τα αυγά, ο πατέρας το σπέρμα. Ο ρόλος τους είναι ακριβώς ίδιος. Η μητέρα δεν έχει απολύτως κανένα λόγο να διεκδικήσει τα αυγά περισσότερο από τον πατέρα. Σε μερικά είδη εγκαταλείπονται από τους γονείς και αναπτύσσονται χωρίς καμιά βοήθεια· μερικές φορές η μητέρα προετοιμάζει ένα είδος φωλιάς· άλλες πάλι μετά τη γονιμοποίηση τα προσέχει, αλλά τις περισσότερες φορές τα αναλαμβάνει ο πατέρας. Μόλις τα γονιμοποιεί, δίδωνει το θηλυκό που προσπαθεί να τα καταβροχθίσει και τα προστατεύει θηριωδώς από οποιονδήποτε πλησιάζει. Μερικά αρσενικά, μάλιστα, δημιουργούν ένα είδος φωλιάς, βγάζοντας από το στόμα τους φυσαλίδες που περιβάλλονται από μονωτική ουσία. Συχνά επωάζουν τα αυγά στο στόμα τους ή, όπως ο ιππόκαμπος, σε πτυχώσεις της κοιλιάς τους. Ανάλογα φαινόμενα παρατηρούνται και στα βατραχοειδή, στην ουσία δεν ζευγαρώνουν. Το αρσενικό αγκαλιάζει το θηλυκό και έτσι προκαλεί την ωοτοκία. Όσο τα αυγά βγαίνουν από την κλοάκη, εκείνο απελευθερώνει το σπέρμα του. Πολύ συχνά –ιδιαίτερα στο είδος του βατράχου που είναι γνωστός ως «βάτραχος μαιευτήρας»– ο πατέρας τυλίγει στα πόδια του τις αρμαθιές των αυγών και με τον τρόπο αυτό τα μεταφέρει επάνω του, σιγουρεύοντας την εκκόλαψή τους. Στα πουλιά, ο σχηματισμός του αυγού στο εσωτερικό του θηλυκού πραγματοποιείται πολύ αργά, το αυγό είναι σχετικά μεγάλο και βγαίνει με δυσκολία· διατηρεί με τη μητέρα πολύ πιο στενές σχέσεις απ' ό,τι με τον πατέρα, που το γονιμοποίησε στη διάρκεια ενός πολύ γρήγορου ζευγαρώματος. Κατά κανόνα το επωάζει το θηλυκό, που φροντίζει στη συνέχεια τους νεοσσούς, αλλά πολύ συχνά ο πατέρας συμμετέχει στην κατασκευή της φωλιάς, την προστασία και τη διατροφή των μικρών. Σε ορισμένες πολύ σπάνιες περιπτώσεις –στα σπουρ-

γίτια για παράδειγμα– ο πατέρας επωάζει τα αυγά και ανατρέφει τους νεοσσούς. Τα αρσενικά και θηλυκά περιστέρια παράγουν στον πρόλοβό τους ένα είδος γάλακτος με το οποίο τρέφουν τους νεοσσούς τους. Το αξιοσημείωτο σε όλες τις περιπτώσεις που ο πατέρας συμμετέχει ενεργά στη διατροφή των μικρών είναι ότι, την περίοδο κατά την οποία αφιερώνεται στους απογόνους του, η παραγωγή σπέρματος διακόπτεται: απασχολημένος να διαφυλάξει τη ζωή, δεν νιώθει την ανάγκη να δημιουργήσει καινούργια.

Η ζωή παίρνει τις πιο πολύπλοκες μορφές και εξατομικεύεται με τον πιο συγκεκριμένο τρόπο στα θηλαστικά. Οπότε η διάσπαση των δύο ζωτικών στιγμών, της διατήρησης και της δημιουργίας, πραγματοποιείται οριστικά με τον διαχωρισμό των δύο φύλων. Και στο πλαίσιο αυτού του διαχωρισμού –σε ό,τι αφορά τα σπονδυλωτά και μόνο– η μητέρα διατηρεί με τους απογόνους της τις πιο στενές σχέσεις, ενώ ο πατέρας αδιαφορεί περισσότερο· όλος ο οργανισμός του θηλυκού είναι προσαρμοσμένος στη δουλειά της μητρότητας, και ελέγχεται από αυτήν, ενώ η σεξουαλική πρωτοβουλία είναι αποκλειστικό προνόμιο του αρσενικού. Το θηλυκό είναι η λεία του είδους. Στη διάρκεια μιας ή δύο περιόδων, ανάλογα την περίπτωση, όλη η ζωή του θηλυκού ρυθμίζεται από έναν σεξουαλικό κύκλο, τον κύκλο των εμμήνων, η διάρκεια και ο ρυθμός του οποίου ποικίλλουν από είδος σε είδος. Ο κύκλος αυτός αποτελείται από δύο φάσεις: στην πρώτη ωριμάζουν τα ωάρια (ο αριθμός τους επίσης ποικίλλει από είδος σε είδος) και το εσωτερικό της μήτρας προετοιμάζεται κατάλληλα για να τα δεχτεί· στη δεύτερη φάση προκαλείται νέκρωση του βλεννογόνου που καταλήγει στην απομάκρυνση του όλου οικοδομήματος με τη μορφή υπόλευκου εκκρίματος. Ο οίστρος αντιστοιχεί στην περίοδο της σεξουαλικής έξαψης, αλλά στο θηλυκό η περίοδος αυτής της έξαψης έχει παθητικό χαρακτήρα, το θηλυκό είναι έτοιμο να δεχτεί το αρσενικό, το περιμένει. Συμβαίνει μάλιστα ακόμα και στα θηλαστικά –όπως και σε ορισμένα πτηνά– το θηλυκό να προκαλεί το αρσενικό. Περιορίζεται όμως να το προσκαλεί με κραυγές, φιγούρες, επιδεικτικές κινήσεις. Το θηλυκό δεν είναι ποτέ σε θέση να επιβάλει τη συνουσία, αλλά τελικά η απόφαση είναι δική του. Είδαμε ότι ακόμα και στα έντομα, όπου το θηλυκό με την ολοκληρωτική θυσία του χάριν του είδους εξασφαλίζει τεράστια πλεονεκτήματα, την πρωτοβουλία της γονιμοποίησης την παίρνει συνήθως το αρσενικό. Στα ψάρια πολλές φορές προκαλεί την ωοτοκία του θηλυκού είτε με την παρουσία του είτε με απλά αγγίγματα· στα βατραχοειδή λειτουργεί ως ερέθισμα. Αλλά εκεί που το αρσενικό επιβάλλεται στο θηλυκό είναι κυρίως στα θηλαστικά και τα πτηνά. Πολλές φορές το θηλυκό δέχεται την επιβολή αυτή με αδιαφορία ή μπορεί ακόμα και να αντισταθεί. Προκαλώντας ή συναινώντας, δεν υπάρχει αμφιβολία ότι αυτό που παίρνει

είναι το αρσενικό. Το θηλυκό απλώς παίρνεται. Η λέξη χρησιμοποιείται συχνά στην κυριολεξία, γιατί το αρσενικό, είτε επειδή διαθέτει τα κατάλληλα όργανα είτε επειδή είναι πιο δυνατό, αρπάζει το θηλυκό και το ακινητοποιεί· και εκείνο εκτελεί τις κινήσεις της συνουσίας. Σε πολλά είδη εντόμων, στα πτηνά και τα θηλαστικά, το όργανο του αρσενικού διεισδύσει στο θηλυκό. Στην περίπτωση αυτή η διείσδυση δίνει την εντύπωση βιασμού. Το αρσενικό δεν ασκεί βία κατά του είδους, γιατί αυτό δεν διαιωνίζεται παρά μόνο με την ανανέωση, και, αν τα σπερματοζωάρια δεν συνευρίσκονταν με τα ωάρια, το είδος θα εξαφανιζόταν. Απλώς το θηλυκό, το οποίο έχει αναλάβει την ευθύνη να διαφυλάξει το ωάριο, το κλείνει μέσα του, και το σώμα του που αποτελεί για το ωάριο ένα είδος καταφύγιου το προστατεύει ακόμα και από την ίδια τη γονιμοποιό πράξη του αρσενικού. Πρόκειται συνεπώς για μια αντίσταση που πρέπει να καμφθεί, και το αρσενικό ολοκληρώνει την πράξη του διεισδύοντας στο θηλυκό. Η κυριαρχία του εκφράζεται και από τη στάση που επιλέγεται για τη συνουσία: σε όλα σχεδόν τα ζώα το αρσενικό βρίσκεται επάνω στο θηλυκό. Και δεν υπάρχει αμφιβολία ότι το όργανο που χρησιμοποιεί είναι και αυτό επίσης κομμάτι του σώματός του, αλλά αποδεικνύεται εξαιρετικά ενεργητικό: είναι εργαλείο, ενώ το θηλυκό όργανο δεν είναι παρά εντελώς παθητικό δοχείο. Το αρσενικό εναποθέτει εκεί το σπέρμα του, το θηλυκό το δέχεται. Έτσι, παρότι συμμετέχει στην αναπαραγωγή παίζοντας ενεργό ουσιαστικά ρόλο, το θηλυκό υφίσταται τη συνουσία, η οποία με τη διείσδυση και τη γονιμοποίηση στο εσωτερικό του σώματός του το αλλοτριώνει. Αν και αισθάνεται τη σεξουαλική ανάγκη ως ατομική, αφού κατά την περίοδο της σεξουαλικής έξαψης αναζητά το αρσενικό, η σεξουαλική ωστόσο περιπέτεια βιώνεται άμεσα από το θηλυκό ως εσωτερική υπόθεση, και όχι ως σχέση με τον κόσμο και τους άλλους. Η βασική όμως διαφορά μεταξύ αρσενικού και θηλυκού στα θηλαστικά είναι ότι το σπερματοζωάριο αλλοτριώνεται και αποχωρίζεται από το σώμα του αρσενικού κατά τη φευγαλέα ακριβώς στιγμή που δίνει ζωή σε κάποιον άλλο οργανισμό. Έτσι το αρσενικό, τη στιγμή που υπερβαίνει την ατομικότητά του, κλείνεται ξανά στο εαυτό του. Αντίθετα το ωάριο είχε αρχίσει ωριμάζοντας να χωρίζεται από το θηλυκό και, μόλις η ωρίμανση ολοκληρώθηκε, αποκολλήθηκε από το ωοθυλάκιο για να πέσει στον αγωγό της ωοθήκης. Έχοντας όμως διαπεραστεί από τον ξένο γαμέτη, εγκαθίσταται στη μήτρα. Το θηλυκό πρώτα βιάζεται, στη συνέχεια αλλοτριώνεται. Κουβαλάει το έμβρυο στην κοιλιά του ως κάποιο στάδιο ωρίμανσης που ποικίλλει ανάλογα το είδος: το ινδικό χοιρίδιο γεννιέται σχεδόν πλήρως ολοκληρωμένο, ο σκύλος βρίσκεται ακόμα πολύ κοντά στην εμβρυϊκή κατάσταση. Το θηλυκό, φέροντας μέσα του έναν άλλο

οργανισμό που τρέφεται από την ίδια του την ουσία, σε όλη τη διάρκεια της κύησης είναι συγχρόνως ο εαυτός του και κάποιος άλλος. Μετά τον τοκετό τρέφει το νεογνό με το γάλα των μαστών του, με αποτέλεσμα να μην ξέρουμε πότε ακριβώς μπορεί να θεωρηθεί αυτόνομος οργανισμός, τη στιγμή της γονιμοποίησης, της γέννησης ή του απογαλακτισμού; Αξίζει να σημειωθεί ότι όσο περισσότερο το θηλυκό εμφανίζεται ως ξεχωριστό άτομο τόσο πιο επιτακτικά η ζωντανή του συνέχεια επιβεβαιώνεται πέραν κάθε διαχωρισμού: το ψάρι και το πουλί που γεννούν το γονιμοποιημένο ή μη αυγό ανησυχούν πολύ λιγότερο για τους απογόνους τους απ' ό,τι το θηλυκό θηλαστικό, το οποίο αποκτά σχετική αυτονομία μετά τη γέννηση των μικρών. Εγκαθίσταται λοιπόν μεταξύ τους κάποια απόσταση* και από τη στιγμή του χωρισμού και μετά το θηλυκό αφιερώνεται στα μικρά του· ασχολείται μαζί τους με δυναμισμό και επινοητικότητα· αγωνίζεται να τα προστατέψει από τα άλλα ζώα· γίνεται ακόμα και επιθετικό. Αλλά κανονικά δεν επιδιώκει να κάνει αισθητή την ατομικότητά του, δεν έρχεται σε σύγκρουση ούτε με τα αρσενικά ούτε με τα άλλα θηλυκά, στερείται παντελώς μαχητικού ενστίκτου*. Παρά τους επινοημένους σήμερα ισχυρισμούς του Δαρβίνου, το θηλυκό δέχεται χωρίς να επιλέγει το αρσενικό που εμφανίζεται μπροστά του. Και όχι επειδή στερείται ατομικών ικανοτήτων, το αντίθετο μάλιστα. Τις περιόδους που ξεφεύγει από τη δουλεία της μητρότητας, το θηλυκό μπορεί μερικές φορές να αποδειχτεί ισάξιο του αρσενικού: η φοράδα είναι εξίσου γρήγορη με τον επιβήτορα, το θηλυκό κυνηγετικό σκυλί έχει εξίσου δυνατότητα όσφρηση με το αρσενικό, οι θηλυκοί πίθηκοι, όταν υποβάλλονται σε διάφορα τεστ, αποδεικνύονται εξίσου έξυπνοι με τους αρσενικούς. Μόνο που την ατομικότητα αυτή δεν τη διεκδικεί: το θηλυκό παραιτείται κάθε διεκδίκησης προς όφελος του είδους, που απαιτεί αυτή την παραίτηση.

Η μοίρα του αρσενικού είναι πολύ διαφορετική. Έχουμε μόλις δει ότι ακόμα και τη στιγμή που υπερβαίνει τον εαυτό του διαχωρίζεται και αυτοεπιβεβαιώνεται. Αυτό το χαρακτηριστικό γνώρισμα παρατηρείται σταθερά από τα έντομα ως τα ανώτερα είδη του ζωικού βασιλείου. Ακόμα και τα ψάρια και τα κητοειδή που ζουν σε κοπάδια, μαλθακά, ζαλισμένα στην ομαδικότητά τους, διαχωρίζονται σαφώς την περίοδο της σεξουαλικής εξάψης. Το αρσενικό απομονώνεται και γίνεται επιθετικό απέναντι στα υπόλοιπα αρσενικά. Ενώ στο θηλυκό η σεξουαλικότητα εκδηλώνεται άμεσα, στο αρσενικό εκδηλώνεται έμμεσα: μεταξύ της επιθυμίας και της ικανο-

* Ορισμένες κότες διεκδικούν τις καλύτερες θέσεις στο κοτέτσι, και με τα ραμφίσματά τους εγκαθιστούν μεταξύ τους ένα είδος ιεραρχίας. Επίσης, όταν τα αρσενικά απουσιάζουν, υπάρχουν αγελάδες που μπαίνουν διά της βίας επικεφαλής του κοπαδιού.

ποίησης της υπάρχει μια απόσταση που πρέπει να καλύψει. Κινείται, αναζητά, ψαχουλεύει το θηλυκό, το χαϊδεύει, το ακινητοποιεί ακριβώς πριν από τη διείσδυση. Τα όργανα που χρησιμεύουν για την επαφή, την κίνηση και την ακινητοποίηση είναι πολύ πιο αναπτυγμένα στο αρσενικό. Είναι αξιοσημείωτο ότι η ζωτική παρόρμηση που προκαλεί τον πολλαπλασιασμό των σπερματοζωαρίων στο εσωτερικό του μεταφέρεται επίσης και στο εξωτερικό του με την εμφάνιση ζωπόχρωμου φτερώματος, αστραφτερών φολίδων, κεράτων, χάιτης, με το τραγούδι του και την πληθωρικότητά του. Η «γαμήλια στολή» που φοράει τη στιγμή της σεξουαλικής έξαρσης και οι σαγηνευτικές του φιγούρες δεν έχουν απώτερο σκοπό να επιλεγεί από το θηλυκό, αποτελούν απλώς εκδήλωση της δύναμης της ζωής που εκείνη τη στιγμή ανθεί άφθονη και υπέροχη μέσα του. Αυτή η ζωτική γενναιοδωρία, η ενεργητικότητα που αναπτύσσεται με σκοπό το ζευγάρι και η κυριαρχική απόδειξη της ισχύος του επί του θηλυκού κατά τη συνουσία συντελούν στην επιβεβαίωση του αρσενικού ως τέτοιου τη στιγμή της ζωντανής υπέρβασης του εαυτού του. Και ως προς αυτό ακριβώς έχει δίκιο ο Χέγκελ, ο οποίος διακρίνει στο αρσενικό το υποκειμενικό στοιχείο, ενώ στο θηλυκό την προσήλωση στο είδος. Η υποκειμενικότητα και ο διαχωρισμός αποκτούν αμέσως σημασία σύγκρουσης. Η επιθετικότητα είναι ένα από τα χαρακτηριστικά γνώρισμα του αρσενικού την περίοδο της σεξουαλικής έξαψης. Δεν μπορεί να εξηγηθεί από τον ανταγωνισμό, μια και ο αριθμός των θηλυκών είναι περίπου ίδιος με των αρσενικών, ο ανταγωνισμός μάλλον μπορεί να εξηγηθεί από τη μαχητική αυτή επιθυμία. Θα έλεγε κανείς ότι το αρσενικό πριν από την αναπαραγωγή, διεκδικώντας την πράξη που διαιωνίζει το είδος ως αποκλειστικά δική του, επιβεβαιώνει με τον αγώνα του εναντίον των ομοφύλων του την αλήθεια της ατομικότητάς του. Το είδος εγκαθίσταται στο σώμα του θηλυκού και απορροφά μεγάλο μέρος της ατομικής του ζωής. Το αρσενικό, αντίθετα, εντάσσει τις ζωτικές δυνάμεις του είδους στην ατομική του ζωή. Φυσικά υπόκειται και αυτό σε νόμους που ξεπερνούν την κυριαρχία του, συμβαίνει και στο αρσενικό η σπερματογένεση και η περιοδική σεξουαλική έξαρση, αλλά οι διαδικασίες αυτές ενδιαφέρουν το σύνολο του οργανισμού πολύ λιγότερο απ' ό,τι ο κύκλος του οίστρου στο θηλυκό. Η παραγωγή σπερματοζωαρίων, όπως και η παραγωγή ωαρίων, δεν προκαλούν κόπωση, μόνο η εξέλιξη του ωαρίου σε πλήρως ολοκληρωμένο οργανισμό απορροφά μεγάλο μέρος από την ενέργεια του θηλυκού. Η συνουσία είναι γρήγορη υπόθεση που δεν μειώνει τη ζωτικότητα του αρσενικού, το οποίο δεν εκδηλώνει σχεδόν κανένα πατρικό ένστικτο. Πολλές φορές εγκαταλείπει το θηλυκό αμέσως μετά τον τοκετό. Όταν παραμένει δίπλα στο θηλυκό ως αρχηγός κάποιας οικογενειακής ομάδας (μονογαμικής

ή πολυγαμικής οικογένειας ή κοπαδιού), αναλαμβάνει την ευθύνη της προστασίας και της εξασφάλισης τροφής για όλη την κοινότητα· και σπανίως εκδηλώνει άμεσα ενδιαφέρον για τα παιδιά. Στα είδη που ευνοούν την άνθηση της ατομικής ζωής, κάθε προσπάθεια του αρσενικού για την απόκτηση αυτονομίας –που στα κατώτερα είδη του ζωικού βασιλείου προκαλεί τον χαμό του– στέφεται από επιτυχία. Είναι γενικώς πιο μεγάλοςωμο από το θηλυκό, πιο δυνατό, πιο γρήγορο, πιο toλμηρό· ζει πιο ανεξάρτητη ζωή, με περισσότερες συνεπώς δραστηριότητες· είναι πιο κατακτητικό, πιο επιβλητικό. Στις κοινωνίες των ζώων κυριαρχεί πάντα το αρσενικό.

Στη φύση δεν είναι πάντα όλα ξεκάθαρα: οι δύο τύποι, ο αρσενικός και ο θηλυκός, δεν ξεχωρίζουν πάντοτε με ευκρίνεια. Μερικές φορές παρατηρείται ένας διμορφισμός μεταξύ τους –χρώμα τριχώματος, διάταξη κηλίδων και ποικιλοχρωμίες– ο οποίος μοιάζει εντελώς τυχαίος. Σε άλλες περιπτώσεις πάλι, στα ψάρια για παράδειγμα, τα δύο φύλα δεν είναι εύκολο να διακριθούν, και οι λειτουργίες τους ελάχιστα διαφοροποιούνται. Ωστόσο στο σύνολό τους, και κυρίως στην ανώτερη ζωική κλίμακα, τα δύο φύλα αντιπροσωπεύουν δύο διαφορετικές όψεις της ζωής του είδους. Η διαφορά τους δεν εντοπίζεται, όπως ισχυρίζονται ορισμένοι, στην ενεργητικότητα και την παθητικότητα: όχι μόνο ο πυρήνας του ωαρίου είναι ενεργητικός, αλλά και η ανάπτυξη του εμβρύου επίσης είναι διαδικασία ζωντανή και όχι μηχανική. Θα ήταν πολύ απλό να την προσδιορίσουμε ως διαφορά μεταξύ αλλαγής και μονιμότητας. Το σπερματοζωάριο δεν δημιουργεί παρά μόνο επειδή η ζωτικότητα του διατηρείται μέσα στο ωάριο· το ωάριο δεν μπορεί να διατηρηθεί παρά μόνο υπερβαίνοντας τον εαυτό του, διαφορετικά μειώνεται προοδευτικά και εκφυλίζεται. Είναι ωστόσο αλήθεια ότι και στις διαδικασίες αυτές, τη διατήρηση και τη δημιουργία, που είναι και οι δυο ενεργητικές, η σύνθεση του γίνεσθαι δεν πραγματοποιείται με τον ίδιο τρόπο. Διατηρώ σημαίνει αρνούμαι την κατασπατάληση των στιγμών, σημαίνει σιγουρεύω τη συνέχισή τους κατά τη διάρκεια της ανάβλυσής τους· δημιουργώ σημαίνει διασπώ από την ενότητα του χρόνου ένα αναλλοίωτο, ξεχωριστό παρόν. Και είναι επίσης αλήθεια ότι, παρά τον διαχωρισμό, η συνέχιση αυτή επιχειρεί να πραγματοποιηθεί στο θηλυκό, ενώ ο διαχωρισμός σε καινούργιες και εξατομικευμένες δυνάμεις προκαλείται με πρωτοβουλία του αρσενικού. Συνεπώς το αρσενικό έχει τη δυνατότητα να επιβεβαιωθεί στην αυτονομία του· εντάσσει την ενέργεια του είδους στην ίδια του τη ζωή. Αντίθετα, η ατομικότητα του θηλυκού έρχεται σε σύγκρουση με το συμφέρον του είδους· μοιάζει να διακατέχεται από ξένες δυνάμεις, εντελώς αλλοτριωμένη. Και γι' αυτό, όταν η ατομικότητα των οργανισμών γίνεται εμφανέστερη, η αντίθεση των φύλων δεν μειώνεται, το αντίθετο μάλιστα. Το αρσενικό επινοεί ένα

σωρό τρόπους για να καταναλώσει τις δυνάμεις που αποκτά· το θηλυκό αισθάνεται όλο και περισσότερο υποταγμένο, η σύγκρουση μεταξύ των δικών του συμφερόντων και των γενεσιουργών δυνάμεων που υπάρχουν μέσα του γίνεται λυσσαλέα. Ο τοκετός της αγελάδας και της φοράδας είναι πολύ πιο επώδυνος και επικίνδυνος από τον τοκετό του ποντικιού και του κουνελιού. Η γυναίκα, που είναι το πιο εξατομικευμένο θηλυκό, είναι και το πιο εύθραυστο, αυτό που βιώνει με τον πιο τραγικό τρόπο το πεπρωμένο του και ξεχωρίζει με τον πιο σαφή τρόπο από το αρσενικό.

Στο ανθρώπινο είδος, όπως και στα περισσότερα, έρχεται στον κόσμο περίπου ο ίδιος αριθμός θηλυκών και αρσενικών ατόμων (σε 100 κορίτσια αναλογούν 104 αγόρια)· και η ανάπτυξη των εμβρύων είναι ανάλογη. Στο θηλυκό, ωστόσο, το αρχικό επιθήλιο παραμένει ουδέτερο μεγαλύτερο χρονικό διάστημα, με αποτέλεσμα να υφίσταται πολύ περισσότερο χρόνο την επίδραση του ορμονικού περιβάλλοντος, και η ανάπτυξή του πολλές φορές να αναστρέφεται: τα περισσότερα ερμαφρόδιτα άτομα είναι ως προς τον γονότυπο θηλυκά τα οποία στη συνέχεια απέκτησαν αντρικά χαρακτηριστικά. Θα μπορούσε κανείς να πει ότι ο αρσενικός οργανισμός καθορίζεται εξ αρχής ως αρσενικός, ενώ το θηλυκό έμβρυο διστάζει να αποδεχτεί τη θηλυκότητά του. Αλλά αυτά τα πρώτα τραυλίσματα της εμβρυϊκής ζωής είναι ακόμη τόσο άγνωστα, που δεν μπορούμε να προσδιορίσουμε με ακρίβεια το νόημά τους. Το γεννητικό σύστημα μόλις σχηματιστεί είναι συμμετρικό και στα δύο φύλα. Τόσο οι ορμόνες του ενός όσο και του άλλου ανήκουν στην ίδια χημική οικογένεια, την οικογένεια των στερολών, και σε τελευταία ανάλυση προέρχονται από τη χοληστερόλη· και είναι αυτές που ελέγχουν τις δευτερεύουσες διαφοροποιήσεις των [μη αναπαραγωγικών] κυττάρων του σώματος. Στο ανθρώπινο είδος, η γυναίκα δεν καθορίζεται ως τέτοια ούτε από τη χημική σύνθεση των ορμονών της ούτε από τις ανατομικές της ιδιαιτερότητες. Ό,τι την ξεχωρίζει από τον άντρα είναι η λειτουργική της εξέλιξη. Η ανάπτυξη του άντρα σε σύγκριση με τη γυναίκα είναι απλή: από τη στιγμή της γέννησής του ως την εφηβεία μεγαλώνει σχεδόν ομαλά· σε ηλικία δεκαπέντε με δεκάξι χρονών αρχίζει η παραγωγή σπέρματος, που συνεχίζεται χωρίς διακοπή ως τα γεράματα. Η εμφάνιση του σπέρματος συνοδεύεται και από την παραγωγή ορμονών που ορίζει επακριβώς την αντρική συγκρότηση του σώματος. Από τη στιγμή αυτή και μετά το αρσενικό αποκτά σεξουαλική ζωή που εντάσσεται φυσιολογικά στην ατομική του ύπαρξη. Τη στιγμή της επιθυμίας, τη στιγμή της συνουσίας, η υπέρβαση του εαυτού του προς το είδος γίνεται ένα με την υποκειμενική στιγμή της υπερβατικότητάς του: είναι το σώμα του. Η ιστορία της γυναίκας είναι πολύ πιο περίπλοκη. Από τη ζωή της ως εμβρύου ήδη, η ποσότητα των ωαρίων

έχει οριστικοποιηθεί· η ωοθήκη περιέχει περίπου πενήντα χιλιάδες ωάρια κλεισμένα, το καθένα, σε ξεχωριστό θυλάκιο, από τα οποία θα καταφέρουν να ωριμάσουν περίπου τετρακόσια. Το είδος είναι ήδη εδραιωμένο μέσα της από τη στιγμή που θα γεννηθεί, και προσπαθεί να κάνει αισθητή την παρουσία του. Η γυναίκα ερχόμενη στο κόσμο περνάει ένα είδος πρώτης εφηβείας: τα ωάρια φουσκώνουν απότομα· στη συνέχεια ο όγκος της ωοθήκης μειώνεται περίπου κατά το ένα πέμπτο, θα έλεγε κανείς ότι χαρίζεται στο παιδί ένα είδος ανάπαυλας. Ενώ ο οργανισμός του αναπτύσσεται, το γεννητικό του σύστημα παραμένει σχεδόν στάσιμο, ορισμένοι θύλακες φουσκώνουν, χωρίς όμως να φτάσουν στην ωρίμανση. Η ανάπτυξη των κοριτσιών είναι ανάλογη των αγοριών. Πολλές φορές μάλιστα το κορίτσι είναι πιο ψηλό και ζυγίζει περισσότερο από ένα αγόρι της ίδιας ηλικίας. Αλλά στην εφηβεία το είδος διεκδικεί και πάλι τα δικαιώματά του. Ο αριθμός των φουσκωμένων θυλακίων αυξάνεται με την επίδραση των ωοθηκικών εκκρίσεων· η ωοθήκη υπερφορτώνεται και διογκώνεται· κάποιο από τα ωάρια ωριμάζει· και τότε ξεκινάει ο κύκλος των εμμήνων· το γεννητικό σύστημα παίρνει τον οριστικό όγκο και την οριστική μορφή του· το σώμα γίνεται θηλυκό· η ενδοκρινική ισορροπία ρυθμίζεται. Το αξιοσημείωτο είναι ότι το γεγονός αυτό εμφανίζεται με τη μορφή κρίσης. Το σώμα της γυναίκας δεν αφήνει το είδος να το κυριεύσει χωρίς να αντισταθεί, και η μάχη αυτή την εξασθενεί και τη βάζει σε κίνδυνο. Πριν από την εφηβεία πεθαίνουν τόσα αγόρια όσα περίπου και κορίτσια, στις ηλικίες από δεκατεσσάρων έως είκοσι χρονών πεθαίνουν 128 κορίτσια ανά 100 αγόρια, και από δεκαοκτώ έως είκοσι δύο 105 κορίτσια ανά 100 αγόρια. Η χλώρωση, η φυματίωση, η σκολίωση, η οστεομυελίτιδα και διάφορες άλλες ασθένειες εμφανίζονται εκείνη ακριβώς την περίοδο. Ορισμένα άτομα μπαίνουν στην εφηβεία αφύσικα πρόωρα, σε ηλικία πέντε ή έξι χρονών. Αντίθετα, σε μερικά άλλα δεν εμφανίζεται καθόλου. Στην περίπτωση αυτή έχουμε παιδισμό, το άτομο πάσχει από αμηνόρροια ή δυσμηνόρροια. Κάποιες γυναίκες εμφανίζουν συμπτώματα ανδρισμού, η υπερέκκριση των επινεφρίδων αδένων τούς προσδίδει αρρενωπά χαρακτηριστικά. Οι ανωμαλίες αυτές δεν αποτελούν σε καμιά περίπτωση νίκες του ατόμου επί της τυραννίας του είδους· δεν υπάρχει κανένας τρόπος να ξεφύγει από την τυραννία αυτή, γιατί την ίδια στιγμή που το είδος υποδουλώνει την ατομική ζωή συγχρόνως την τρέφει. Αυτή η δυαδικότητα εκφράζεται στη λειτουργία των ωοθηκών: η ζωτικότητα της γυναίκας έχει τις ρίζες της στην ωοθήκη όπως η ζωτικότητα του άντρα έχει τις δικές της στους όρχεις. Και στις δυο περιπτώσεις το ευνουχισμένο άτομο δεν είναι απλώς στείρο, αλλά συρρικνώνεται και εκφυλίζεται. Ένας μη σχηματισμένος ή ατελώς σχημα-

τισμένος οργανισμός αποδυναμώνεται και χάνει την ισορροπία του· δεν ευδοκιμεί παρά με την άνθηση του γεννητικού του συστήματος. Ωστόσο πολλά φαινόμενα που έχουν να κάνουν με το γεννητικό σύστημα δεν αφορούν την ξεχωριστή ζωή του ατόμου, και μπορεί μάλιστα να τη θέσουν σε κίνδυνο. Οι αδένες των μαστών, που αναπτύσσονται κατά την εφηβεία, δεν παίζουν κανένα ρόλο στην ατομική δομή της γυναίκας. Μπορεί ανά πάσα στιγμή στη ζωή της να υποστεί μαστεκτομή. Πολλές από τις εκκρίσεις των ωοθηκών έχουν στόχο το ωάριο, την ωρίμανσή του, την προσαρμογή της μήτρας στις ανάγκες του· και για το σύνολο του οργανισμού αποτελούν μάλλον παράγοντα αναστάτωσης παρά ρύθμισης της ισορροπίας του. Η γυναίκα έχει προσαρμοστεί περισσότερο στις ανάγκες του ωαρίου παρά στον ίδιο της τον εαυτό. Από την εφηβεία ως την εμμηνοπαυση βρίσκεται στο κέντρο μιας ιστορίας που διαδραματίζεται μέσα της, και δεν την αφορά προσωπικά. Οι Αγγλοσάξονες αποκαλούν την εμμηνορροία «κατάρα»· και πράγματι, στον κύκλο των εμμήνων δεν υπάρχει απολύτως κανένας ατομικός στόχος. Την εποχή του Αριστοτέλη πίστευαν ότι το αίμα που έχανε η γυναίκα κάθε μήνα θα αποτελούσε, σε περίπτωση γονιμοποίησης, το αίμα και τη σάρκα του παιδιού. Η αλήθεια της αρχαίας αυτής θεωρίας είναι ότι η γυναίκα προετοιμάζεται αδιάκοπα για την κύηση. Στα άλλα θηλαστικά αυτός ο κύκλος του οίστρου εμφανίζεται μία μόνο εποχή του χρόνου, χωρίς να συνοδεύεται από αιμορραγία. Εμφανίζεται κάθε μήνα και συνοδεύεται από πόνο και αιμορραγία μόνο στις γυναίκες και τα ανώτερα είδη πιθήκων*. Επί δεκατέσσερις περίπου μέρες, ένα από τα θυλάκια του Γκράαφ που περιβάλλουν τα ωάρια μεγαλώνει σε όγκο και ωριμάζει, ενώ από την ωοθήκη εκκρίνεται μια ορμόνη που βρίσκεται στα θυλάκια και ονομάζεται ωοθυλακίνη. Την δέκατη τέταρτη μέρα γίνεται η ωορρηξία: τα τοιχώματα του θυλακίου [ωοθυλάκιο] σκίζονται (πράγμα που μερικές φορές προκαλεί ελαφρά αιμορραγία), το ωάριο πέφτει στις σάλπιγγες, ενώ το θυλάκιο επουλώνεται έτσι ώστε να σχηματίσει το ωχρο σωμάτιο. Τότε αρχίζει η δεύτερη φάση, η ωχρινική, η οποία χαρακτηρίζεται από την έκκριση μιας ορμόνης που ονομάζεται προγεστερόνη και επιδρά στη μήτρα, η οποία υφίσταται ορισμένες μεταβολές: στο ενδομήτριο προκαλείται υπεραιμία, τα τοιχώματα της μήτρας ζαρώνουν, σχηματίζουν πτυχές, παίρνουν τη μορφή δαντέλας. Έτσι στο εσωτερικό της μήτρας δημιουργείται ένα είδος λίκνου προορισμένου να υποδεχτεί το γονιμοποιημένο ωάριο. Καθώς οι κυτταρικές αυτές μεταβολές

* Η ανάλυση των φαινομένων αυτών προχώρησε τα τελευταία χρόνια με τον συσχετισμό των φαινομένων που συμβαίνουν στη γυναίκα και εκείνων που παρατηρούνται στους ανώτερους πιθήκους, ειδικά του γένους Ρέζους. «Ο πειραματισμός με τα ζώα αυτά είναι σίγουρα πολύ πιο εύκολος» έγραψε ο Λουί Γκαλιέν (*La Sexualité*) [Η σεξουαλικότητα].

είναι μη αναστρέψιμες, στην περίπτωση που δεν επιτευχθεί η γονιμοποίηση, το οικοδόμημα δεν απορροφάται από τον οργανισμό. Δεν αποκλείεται στα άλλα θηλαστικά τα άχρηστα απομεινάρια να αποβάλλονται από τα λεμφαγγεία. Στη γυναίκα όμως, όταν η δαντέλα του ενδομήτριου καταρρέει, προκαλείται απολέπιση του βλεννογόνου· τα τριχοειδή αγγεία των τοιχωμάτων αιμορραγούν· και το αίμα κυλά προς τα έξω. Έπειτα, και ενώ το ωχρό σωμάτιο εκφυλίζεται, ο βλεννογόνος ανασυντίθεται, και μια καινούργια ωοθυλακική φάση ξεκινάει. Η περίπλοκη αυτή διαδικασία, οι λεπτομέρειες της οποίας αποτελούν ακόμα μυστήριο, αναστατώνει ολόκληρο τον οργανισμό, μια και συνοδεύεται από εκκρίσεις ορμονών που επιδρούν στον θυρεοειδή και την υπόφυση, το κεντρικό και το φυτικό νευρικό σύστημα και κατά συνέπεια σε όλα τα εσωτερικά όργανα. Όλες σχεδόν οι γυναίκες –πάνω από το 85%– κατά την περίοδο αυτή παρουσιάζουν διαταραχές. Η αρτηριακή πίεση αυξάνεται πριν από την έμμηνο ρύση και στη συνέχεια πέφτει· οι σφυγμοί και πολλές φορές και η θερμοκρασία του σώματος αυξάνονται επίσης· οι περιπτώσεις πυρετού είναι συχνές· πόνοι εμφανίζονται στην κοιλιακή χώρα· επίσης παρατηρείται συχνά τάση για δυσκοιλιότητα και στη συνέχεια διάρροιες· πολλές φορές το συκώτι διογκώνεται· παρατηρείται δυσουρία και λευκωματουρία· πολλές γυναίκες εμφανίζουν πονόλαιμο, διαταραχή της ακοής ή της όρασης· η εφίδρωση αυξάνεται και στην αρχή της εμμήνου ρύσης συνοδεύεται από πολύ ιδιάζουσα οσμή, η οποία μπορεί να είναι πολύ έντονη και να συνεχίζεται σε όλη τη διάρκεια των εμμήνων. Ο βασικός μεταβολισμός αυξάνεται. Ο αριθμός των ερυθρών αιμοσφαιρίων μειώνεται, ωστόσο το αίμα μεταφέρει ουσίες που κατά κανόνα βρίσκονται αποθηκευμένες στους ιστούς, κυρίως άλατα ασβεστίου. Η παρουσία των αλάτων αυτών επιδρά στις ωοθήκες, τον θυρεοειδή, που εμφανίζει υπερτροφία, την υπόφυση, που πρωτοστατεί στη μεταμόρφωση του βλεννογόνου της μήτρας, της οποίας η δραστηριότητα μεγαλώνει. Η διαταραχή αυτή των αδένων προκαλεί και μεγάλη νευρική ευπάθεια. Το κεντρικό νευρικό σύστημα προσβάλλεται, εμφανίζεται συχνά πονοκέφαλος, επίσης αντιδρά υπερβολικά και το φυτικό νευρικό σύστημα: το κεντρικό νευρικό σύστημα χάνει μερικώς τον αυτόματο έλεγχο, πράγμα που αφήνει ανέλεγκτα τα ανακλαστικά, προκαλεί σπασμούς και έντονες εναλλαγές στην ψυχική διάθεση. Η γυναίκα γίνεται πιο ευσυγκίνητη, πιο νευρική, πιο ευερέθιστη απ' ό,τι συνήθως και μπορεί να παρουσιάσει σημαντικές ψυχικές διαταραχές. Την περίοδο αυτή νιώθει το σώμα της ως κάτι εντελώς ξένο· βρίσκεται στο έλεος μιας πεισματάρικης και άγνωστης ζωής που κάθε μήνα φτιάχνει και γκρεμίζει μέσα της ένα λίκνο. Κάθε μήνα ένα παιδί ετοιμάζεται να γεννηθεί, και αποβάλλεται μόλις οι κόκκινες δαντέλες καταρ-

ρέουν. Η γυναίκα, όπως και ο άντρας, είναι το σώμα της*, μόνο που το σώμα της είναι κάτι τελείως διαφορετικό από την ίδια.

Η γυναίκα βιώνει ακόμα πιο έντονη αλλοτρίωση, όταν το γονιμοποιημένο ωάριο πέφτει στη μήτρα και αρχίζει να αναπτύσσεται εκεί. Βέβαια η κύηση είναι φυσιολογικό φαινόμενο που όταν πραγματοποιείται σε φυσιολογικές συνθήκες υγείας και διατροφής δεν βλάπτει τη μητέρα. Μάλιστα μεταξύ μητέρας και εμβρύου δημιουργούνται ορισμένες πολύ ευνοϊκές για την ίδια αλληλεπιδράσεις. Ωστόσο, παρά μια αισιόδοξη θεωρία η κοινωνική χρησιμότητα της οποίας είναι οφθαλμοφανής, η κύηση είναι ιδιαίτερα κοπιαστικό έργο που δεν αντιπροσωπεύει κάποιο προσωπικό κέρδος** για τη γυναίκα, ενώ αντίθετα απαιτεί τεράστιες θυσίες. Συνοδεύεται συνήθως τους πρώτους μήνες από ανορεξία και εμετούς, κάτι που δεν παρατηρείται στα άλλα θηλαστικά, και φανερώνει την επανάσταση του οργανισμού ενάντια στο είδος, που σιγά σιγά τον κατακυριεύει. Τα αποθέματα του οργανισμού σε φώσφορο, ασβέστιο και σίδηρο εξαντλούνται, και στη συνέχεια η έλλειψη του τελευταίου αυτού στοιχείου δύσκολα αναπληρώνεται· η υπερλειτουργία του μεταβολισμού προκαλεί διέγερση του ενδοκρινικού συστήματος. Όλα αυτά επιδρούν αρνητικά στο νευρικό σύστημα, το οποίο βρίσκεται σε κατάσταση ολοένα αυξανόμενης αναστάτωσης. Όσο για το αίμα, το ειδικό βάρος του μειώνεται, γίνεται αναιμικό, ανάλογο «του αίματος ατόμων που νηστεύουν, λιμοκτονούν, έχουν υποστεί συνεχείς αφαιμάξεις, βρίσκονται σε ανάρρωση***». Η μοναδική ελπίδα μιας γυναίκας που είναι υγιής και τρέφεται καλά είναι να αναπληρώσει εύκολα μετά τον τοκετό τις ελλείψεις του οργανισμού της. Πολλές φορές, όμως, στη διάρκεια της εγκυμοσύνης συμβαίνουν σοβαρά ατυχήματα ή έστω κάποιες λιγότερο επικίνδυνες διαταραχές. Και αν ο οργανισμός της γυναίκας δεν είναι γερός, αν δεν προσέχει ιδιαίτερα την υγιεινή της, θα παραμορφωθεί πρόωρα, και η μητρότητα θα τη γεράσει, είναι γνωστό πόσο συχνά συμβαίνει αυτό στις αγροτικές περιοχές. Ο τοκετός είναι επώδυνος· και επικίνδυνος. Στην κρίση αυτή γίνεται ολοφάνερο ότι το σώμα δεν ικανοποιεί πάντα το είδος και το άτομο συγχρόνως. Συμβαίνει επίσης το παιδί να πεθάνει ή ερχόμενο

* Είμαι λοιπόν το σώμα μου, στο μέτρο τουλάχιστον που διαθέτω ένα, και αντιστρόφως το σώμα μου είναι σαν φυσικό υποκείμενο, σαν πρόχειρο σχέδιασμα ολόκληρου του είναι μου». (Μερλό-Ποντί, *Phénoménologie de la Perception* [Φαινομενολογία της αντίληψης].)

** Στο σημείο αυτό τοποθετούμαι καθαρά από την πλευρά της φυσιολογίας. Είναι προφανές ότι από ψυχολογική πλευρά η μητρότητα μπορεί να είναι πολύ επωφελής για τη γυναίκα όπως επίσης μπορεί να είναι και καταστροφική.

*** Ανρί Βίγιε (Henri Vignes), *Traité de physiologie* [Πραγματεία Φυσιολογίας], τόμος XI, σε επιμέλεια των Ροζέ και Μπινέ.

στη ζωή είτε να σκοτώσει τη μητέρα είτε να της προκαλέσει κάποια χρόνια ασθένεια. Ο θηλασμός είναι επίσης μια εξαντλητική υποδούλωση· διάφοροι παράγοντες –ο κυριότερος των οποίων είναι χωρίς αμφιβολία η εμφάνιση μιας ορμόνης, της προγεστίνης–, προκαλούν στους αδένες των μαστών την έκκριση γάλακτος. Ο ερχομός του γάλακτος είναι επώδυνος, συνοδεύεται πολλές φορές από πυρετό, και η μητέρα τρέφει το νεογέννητο σε βάρος της ίδιας της ζωτικότητάς της. Η σύγκρουση μεταξύ είδους και ατόμου, η οποία στον τοκετό παίρνει μερικές φορές δραματική μορφή, καθιστά το γυναικείο σώμα ανησυχητικά εύθραυστο. Λέγεται ότι οι γυναίκες «έχουν αρρώστιες στην κοιλιά». Και είναι αλήθεια πως έχουν μέσα τους ένα εχθρικό στοιχείο: το είδος, που τις κατατρώει. Πολλές από τις αρρώστιες τους δεν οφείλονται σε εξωτερικές μολύνσεις, αλλά σε κάποια εσωτερική διαταραχή. Έτσι η ψευδομπρίτιδα δημιουργείται από αντίδραση του βλεννογόνου της μήτρας σε ασυνήθιστο ερεθισμό των ωοθηκών· αν το ωχρό σωματίο δεν απορροφηθεί μετά την έμμηνο ρύση, προκαλεί σαλπινγίτιδα, ενδομπρίτιδα και άλλες φλεγμονές.

Η γυναίκα γλιτώνει από την κυριαρχία του είδους περνώντας από άλλη μια δύσκολη κρίση: όταν φτάσει στην ηλικία των σαράντα πέντε με πενήντα ετών, αρχίζουν τα συμπτώματα της εμμηνόπαυσης, που είναι ακριβώς αντίθετα από κείνα της εφηβείας. Η δραστηριότητα των ωοθηκών μειώνεται και σχεδόν εξαφανίζεται. Κι αυτή η εξαφάνιση προκαλεί μείωση της ζωτικότητας του ατόμου. Πιστεύεται ότι οι αδένες του μεταβολισμού, ο θυρεοειδής και η υπόφυση, προσπαθούν να αναπληρώσουν την ανεπάρκεια των ωοθηκών. Έτσι, μαζί με την οφειλόμενη στον ερχομό των γηρατειών κατάπτωση, παρατηρείται και μια γενική αναστάτωση του οργανισμού: εξάψεις, υπέρταση, νευρική κατάσταση. Μερικές φορές συμβαίνει αναζωπύρωση του σεξουαλικού ενστίκτου. Σε μερικές γυναίκες το λίπος εγκαθίσταται στους ιστούς, άλλες αποκτούν αντρικά χαρακτηριστικά. Σε πολλές άλλες, πάλι, η ενδοκρινική ισορροπία αποκαθίσταται. Έτσι η γυναίκα απελευθερώνεται τελείως από τη δουλεία του θηλυκού. Δεν μπορεί να συγκριθεί με τον ευνούχο, γιατί η ζωτικότητά της παραμένει άθικτη, ωστόσο δεν βρίσκεται πλέον στο έλεος των δυνάμεων που την πλημμυρίζουν: γίνεται ένα με τον εαυτό της. Μερικές φορές λέγεται ότι οι ηλικιωμένες γυναίκες αποτελούν το «τρίτο φύλο». Και πράγματι, δεν είναι αρσενικά, αλλά δεν είναι πλέον ούτε θηλυκά· και πολλές φορές αυτή η αυτονομία της φυσιολογίας τους εκφράζεται με υγεία, ισορροπία, ζωτικότητα που δεν διέθεταν προηγουμένως.

Στις καθαρά σεξουαλικές διαφοροποιήσεις που εμφανίζονται στις γυναίκες προστίθενται και ορισμένες ιδιομορφίες οι οποίες λίγο πολύ αποτελούν άμεσες συνέπειες αυτών των διαφοροποιήσεων: οι επιδράσεις των

ορμονών καθορίζουν το σώμα της. Η γυναίκα, κατά μέσο όρο, είναι κοντύτερη και ελαφρύτερη από τον άντρα, ο σκελετός της είναι πιο λεπτοκαμωμένος, η λεκάνη της πιο φαρδιά, προσαρμοσμένη στις λειτουργίες της κύησης και του τοκετού· στον συνδετικό ιστό της εγκαθίσταται λίπος· και οι γραμμές της είναι πιο στρογγυλεμένες από του άντρα. Το γενικό παρουσιαστικό, η μορφολογία, το δέρμα, η τριχοφυΐα και λοιπά, παρουσιάζει σαφέστερες διαφορές ανάμεσα στα δύο φύλα. Η γυναίκα διαθέτει πολύ μικρότερη μυϊκή δύναμη, περίπου τα δύο τρίτα αυτής του άντρα· η αναπνευστική της ικανότητα είναι κατά τι μικρότερη· το μέγεθος των πνευμόνων, της τραχείας και του λάρυγγά της είναι μικρότερο· και η διαφορά στην κατασκευή του λάρυγγα συνεπφέρει και τη διαφορά στη φωνή. Το ειδικό βάρος του αίματος είναι μικρότερο στις γυναίκες, όπως και η τιμή της αιμογλομπίνης. Συνεπώς οι γυναίκες είναι λιγότερο εύρωστες και εμφανίζουν μεγαλύτερη προδιάθεση για αναιμία. Οι σφυγμοί τους είναι γρηγορότεροι, το αγγειακό τους σύστημα πιο ασταθές, κοκκινίζουν πολύ πιο εύκολα. Η αστάθεια αποτελεί γενικώς εντυπωσιακό χαρακτηριστικό γνώρισμα του οργανισμού τους. Στον μεταβολισμό των αντρών παρατηρείται, μεταξύ άλλων, σταθερότητα του ασβεστίου, ενώ η γυναίκα, η οποία διαθέτει πολύ μικρότερες ποσότητες αλάτων ασβεστίου, χάνει επιπλέον ένα μέρος τους κατά τη διάρκεια των εμμήνων και της εγκυμοσύνης. Φαίνεται ότι οι ωοθήκες στο θέμα του ασβεστίου ασκούν καταστροφική μεταβολική δράση. Η αστάθεια αυτή προκαλεί διαταραχές στις ωοθήκες και τον θυρεοειδή, που είναι πιο αναπτυγμένος από τον αντρικό· και η αστάθεια των ενδοκρινών εκκρίσεων επιδρά στο φυτικό νευρικό σύστημα, ο νευρικός και μυϊκός έλεγχος είναι ατελής. Αποτέλεσμα αυτής της έλλειψης σταθερότητας και ελέγχου είναι η ευσυγκινησία που συνδέεται άμεσα με τις παρεκτροπές των αιμοφόρων αγγείων: ταχυπαλμίες, κοκκίνισμα και λοιπά. Είναι επίσης πολύ πιο επιρρεπείς στις σπασμωδικές εκδηλώσεις: δάκρυα, ξεσπάσματα γέλιου, νευρικές κρίσεις.

Αντιλαμβανόμαστε ότι πολλά από αυτά τα χαρακτηριστικά γνωρίσματα προέρχονται και πάλι από την υποτέλεια της γυναίκας στο είδος. Αυτό είναι και το πιο εντυπωσιακό συμπέρασμα της συγκεκριμένης μελέτης: από όλα τα θηλυκά θηλαστικά, εκείνο που αλλοτριώνεται πιο ολοκληρωτικά και αντιδρά πιο βίαια στην αλλοτρίωση αυτή είναι η γυναίκα. Σε κανένα θηλαστικό η υποδούλωση του οργανισμού στην αναπαραγωγική λειτουργία δεν είναι τόσο κυριαρχική και τόσο δύσκολα αποδεκτή. Οι κρίσεις της εφηβείας και της εμμηνοπαύσης, η μηνιαία «κατάρα», η μακρόχρονη και συχνά δύσκολη κύηση, ο επώδυνος και μερικές φορές επικίνδυνος τοκετός, οι ασθένειες και τα ατυχήματα είναι χαρακτηριστικά του θηλυκού που ανήκει στο ανθρώπινο γένος. Θα έλεγε κανείς ότι το πεπρωμένο της γυναίκας όσο

περισσότερο επαναστατεί εναντίον του, θέλοντας να κατοχυρώσει τη θέση της ως άτομο, τόσο πιο δυσβάσταχτο γίνεται. Αν συγκριθεί με τον άντρα, γίνεται αμέσως εμφανές πόσο πιο προνομιούχος είναι εκείνος: η σεξουαλική του ζωή δεν έρχεται σε σύγκρουση με την προσωπική του ύπαρξη, συνεχίζεται χωρίς διακοπές, χωρίς κρίσεις και γενικά χωρίς ατυχήματα. Οι γυναίκες ζούνε κατά μέσο όρο όσο και οι άντρες, αρρωσταίνουν όμως πολύ πιο συχνά, και μεγάλες χρονικές περιόδους δεν διαθέτουν τον εαυτό τους όπως θέλουν.

Τα βιολογικά αυτά δεδομένα είναι εξαιρετικά σημαντικά. Παίζουν πρωταρχικό ρόλο στην ιστορία της γυναίκας, αποτελούν βασικά στοιχεία της κατάστασής της. Σε όλες τις περιγραφές που θα ακολουθήσουν θα αναφερόμαστε πάντοτε στα δεδομένα αυτά. Γιατί, ενώ το σώμα μας είναι το όργανο με το οποίο ελέγχουμε τον κόσμο, ο κόσμος, ανάλογα πώς τον αντιλαμβανόμαστε, παρουσιάζεται εντελώς διαφορετικός. Γεγονός που εξηγεί τη μακρόχρονη μελέτη αυτών των βιολογικών δεδομένων: αποτελούν το κλειδί που μας δίνει τη δυνατότητα να κατανοήσουμε τη γυναίκα. Αυτό όμως που δεν θέλουμε να δεχτούμε είναι η άποψη ότι τα βιολογικά δεδομένα προκαθορίζουν το πεπρωμένο της. Δεν αρκούν για να καθορίσουν την ιεραρχία των φύλων· δεν εξηγούν γιατί η γυναίκα είναι το Άλλο· δεν μπορούν να την καταδικάσουν για πάντα στον ρόλο της υποτελούς.

ΟΡΙΣΜΕΝΟΙ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΕΣ πολλές φορές ισχυρίστηκαν ότι μόνο η φυσιολογία ήταν ικανή να δώσει απαντήσεις στα ακόλουθα ερωτήματα: Η ατομική επιτυχία είναι εξίσου εφικτή και στα δύο φύλα; Ποιο από τα δυο είναι σημαντικότερο για το είδος; Το πρώτο όμως από τα δύο ερωτήματα δεν παρουσιάζεται με τον ίδιο τρόπο στη γυναίκα και τα άλλα θηλυκά, αφού τα ζώα ανήκουν σε δεδομένα είδη για τα οποία μπορούν να δοθούν στατικές περιγραφές. Αρκεί να συγκεντρώσουμε τις διάφορες παρατηρήσεις για να αποφασίσουμε αν η φοράδα είναι ή όχι το ίδιο γρήγορη με τον επιβήτορα, αν οι αρσενικοί χιμπατζήδες έχουν μεγαλύτερο ποσοστό ευφυΐας στα τεστ νοημοσύνης από τις συντρόφους τους. Η ανθρωπότητα όμως βρίσκεται διαρκώς στο γίγνεσθαι. Υπήρξαν ορισμένοι υλιστές επιστήμονες οι οποίοι προσπάθησαν να θέσουν το ζήτημα με τρόπο καθαρά στατικό. Προκατειλημμένοι από τη θεωρία του ψυχοφυσιολογικού παραλληλισμού, συνέκριναν με τη χρήση μαθηματικών μετρήσεων αρσενικούς και θηλυκούς οργανισμούς και φαντάζονταν ότι οι μετρήσεις αυτές προσδιόριζαν άμεσα τις λειτουργικές τους ικανότητες. Θα αναφέρω ένα παράδειγμα των ανώφελων συζητήσεων που προκάλεσε η μέθοδος αυτή. Καθώς υπέθεταν ότι κατά κάποιο μυστήριο τρόπο ο εγκέφαλος εκκρίνει τη σκέψη, θεωρούσαν

πολύ σημαντικό να εξακριβώσουν αν το μέσο βάρος του θηλυκού εγκεφάλου είναι ή όχι μικρότερο του μέσου βάρους του αρσενικού. Ανακάλυψαν ότι κατά μέσο όρο ο πρώτος ζυγίζει 1.220 γραμμάρια και ο δεύτερος 1.360, με το βάρος του θηλυκού εγκεφάλου να ποικίλλει από 1.000 έως 1.500 γραμμάρια, και του ανδρικού από 1.150 έως 1.700. Το απόλυτο όμως βάρος δεν είναι ενδεικτικό. Αποφάσισαν λοιπόν να μη λάβουν υπόψη παρά το σχετικό μόνο βάρος. Κατέληξαν ότι αυτό είναι $1/48,4$ στον άντρα, και $1/44,2$ στη γυναίκα. Η γυναίκα λοιπόν θα πλεονεκτούσε. Όχι, πρέπει να γίνουν περαιτέρω διορθώσεις. Σε τέτοιου είδους συγκρίσεις φαίνεται ότι πλεονεκτεί πάντα ο μικρότερος οργανισμός. Στη σύγκριση δύο ομάδων ατόμων, αν τα άτομα ανήκουν στο ίδιο είδος, για να υπολογιστεί σωστά το σώμα, πρέπει να διαιρεθεί το βάρος του εγκεφάλου με το 0,56 του βάρους του σώματος. Θεωρούν ότι άντρες και γυναίκες αντιπροσωπεύουν δύο διαφορετικούς τύπους. Βγάζουν λοιπόν τα εξής αποτελέσματα:

$$\text{Για τον άντρα: } 0,56 \text{ βάρους σώματος} = 498 \quad \frac{1.360}{498} = 2,73$$

$$\text{Για τη γυναίκα: } 0,56 \text{ βάρους σώματος} = 446 \quad \frac{1.220}{446} = 2,74$$

Καταλήγουν στην ισότητα. Κάτι όμως που μειώνει σημαντικά το ενδιαφέρον αυτών των προσεκτικών αντιλογιών είναι ότι δεν κατάφεραν να καθορίσουν καμιά απολύτως σχέση μεταξύ του βάρους του εγκεφάλου και του βαθμού ευφυΐας. Ούτε και να δοθεί μια φυσική εξήγηση των χημικών τύπων που προσδιορίζουν τις αρσενικές και θηλυκές ορμόνες. Εμείς απορρίπτουμε κατηγορηματικά την άποψη του ψυχοφυσιολογικού παραλληλισμού, μιας θεωρίας που οι βάσεις της έχουν προ πολλού και οριστικά υπονομευτεί. Την αναφέρω απλώς επειδή στοιχειώνει ακόμα τη σκέψη πολλών, παρότι φιλοσοφικά και επιστημονικά έχει καταρρεύσει. Είδαμε ότι συνεχίζει να φέρνει στη σκέψη ορισμένων απομεινάρια του παρελθόντος. Απορρίπτουμε επίσης και κάθε αναφορά που υπονοεί την ύπαρξη φυσικής ιεραρχίας αξιών, μιας εξελικτικής για παράδειγμα ιεραρχίας. Είναι ανώφελο να αναρωτιόμαστε αν το γυναικείο σώμα είναι ή όχι ατελέστερο του αντρικού, αν βρίσκεται ή όχι πιο κοντά στο σώμα των ανώτερων πρωτευόντων θηλαστικών και λοιπά. Όλες αυτές οι θεωρίες που αναμειγνύουν ασαφή νατουραλισμό με ακόμα πιο ασαφή νηκική ή αισθητική δεν είναι παρά σκέπη φλυαρία. Δεν μπορούμε να συγκρίνουμε το θηλυκό με το αρσενικό παρά μόνο από ανθρώπινη άποψη. Αλλά ο άνθρωπος ορίζεται ως μη δεδομένο ον το οποίο γίνεται αυτό που είναι. Όπως πολύ σωστά είπε ο Μερλό-Ποντί, ο

άνθρωπος δεν είναι φυσικό είδος, είναι ιστορική έννοια. Η γυναίκα δεν είναι παγιωμένη πραγματικότητα, αλλά γίνεσθαι. Και είναι αυτό ακριβώς το γίνεσθαι που πρέπει να συγκριθεί με τον άντρα, να προσδιοριστούν δηλαδή οι δυνατότητές της. Η διαστρέβλωση τόσων και τόσων συζητήσεων οφείλεται στην προσπάθεια αναγωγής της γυναίκας σε αυτό που ήταν, σε αυτό που σήμερα είναι, ενώ τίθεται συγχρόνως το θέμα των ικανοτήτων της. Είναι γεγονός ότι οι ικανότητες δεν εκδηλώνονται εμφανώς παρά μόνο όταν έχουν γίνει συνείδηση· και είναι επίσης γεγονός ότι όταν έχουμε να κάνουμε με ένα υπερβατικό από τη φύση του ον, ικανό να υπερβαίνει τον εαυτό του, δεν μπορούμε ποτέ να κλείσουμε το θέμα.

Ωστόσο θα μπορούσε να πει κανείς ότι σύμφωνα με την άποψη που προσωπικά υιοθετώ –την άποψη του Χάιντεγκερ, του Σαρτρ, του Μερλό-Ποντί–, αν το σώμα δεν είναι πράγμα, είναι κατάσταση: είναι το όργανο με το οποίο ελέγχουμε τον κόσμο και το πλαίσιο εντός του οποίου περιορίζονται τα σχέδιά μας. Η γυναίκα είναι πιο αδύναμη από τον άντρα· διαθέτει μικρότερη μυϊκή δύναμη, μικρότερο αριθμό ερυθρών αιμοσφαιρίων, μικρότερη αναπνευστική ικανότητα. Δεν τρέχει τόσο γρήγορα όσο ο άντρας· σπκώνει ελαφρύτερα βάρη· δεν μπορεί να τον συναγωνιστεί σε κανένα σχεδόν άθλημα· ούτε μπορεί να τον νικήσει στην πάλη. Στην αδυναμία αυτή έρχονται να προστεθούν η αστάθεια, η έλλειψη ελέγχου και η ευθραυστότητα για τις οποίες ήδη μιλήσαμε. Όλα αυτά είναι αναμφισβήτητα γεγονότα. Συνεπώς η επαφή της με τον κόσμο είναι πιο περιορισμένη· δεν δείχνει την ίδια σταθερότητα και επιμονή με τον άντρα όσον αφορά τα σχέδιά της· και είναι λιγότερο ικανή να τα πραγματοποιήσει. Με άλλα λόγια η ατομική της ζωή δεν είναι τόσο πλούσια όσο του άντρα.

Είναι αλήθεια ότι τα γεγονότα αυτά δεν μπορούμε να τα αρνηθούμε, δεν έχουν όμως αυτά καθαυτά σημασία. Μόλις αποδεχτούμε την ανθρώπινη προοπτική προσδιορίζοντας το σώμα βάσει της ύπαρξης, η βιολογία καταντά πολύ αφηρημένη επιστήμη. Από τη στιγμή που το φυσιολογικό δεδομένο (η μυϊκή κατωτερότητα για παράδειγμα) αποκτά κάποια σημασία, φαίνεται αμέσως να εξαρτάται από ένα ολόκληρο πλαίσιο. Η αδυναμία δεν εμφανίζεται ως τέτοια, παρά μόνο στο φως των στόχων που βάζει ο άνθρωπος, των οργάνων που διαθέτει και των νόμων που επιβάλλει. Αν δεν ήθελε να προσεγγίσει τον κόσμο, η ιδέα και μόνο της άσκησης επιρροής δεν θα είχε νόημα. Όταν για την προσέγγιση αυτή δεν απαιτείται παρά η ελάχιστη σωματική δύναμη, οι διαφορές εκμηδενίζονται. Εκεί όπου τα ήθη απαγορεύουν τη βία, η μυϊκή ευρωστία δεν είναι δυνατόν να χρησιμοποιηθεί ως μέσον κυριαρχίας. Για να καθοριστεί επακριβώς η έννοια της αδυναμίας, χρειάζονται υπαρξιακές, οικονομικές και ηθικές αναφορές. Ειπώ-

θηκε ότι το ανθρώπινο είδος αποτελούσε μια αντιφύση, ήταν ενάντια στη φύση κατά κάποια έννοια. Η έκφραση δεν είναι απόλυτα σωστή, γιατί ο άνθρωπος δεν μπορεί να αρνηθεί το καθορισμένο, το καθιστά όμως αληθινό με τον τρόπο με τον οποίο το αποδέχεται. Η φύση για αυτόν δεν υπάρχει παρά μόνο όταν ελέγχεται ξανά από τη δραστηριότητά του, ούτε η ίδια του η φύση δεν εξαιρείται. Όπως για την επιρροή της γυναίκας στον κόσμο, έτσι και για τη λειτουργία της αναπαραγωγής δεν μπορούμε να υπολογίσουμε συγκεκριμένα και πόσο πολύ την επιβαρύνει. Στα ζώα η σχέση μητρότητας και ατομικής ζωής ρυθμίζεται φυσιολογικά από τον κύκλο της σεξουαλικής έξαρσης και τις εποχές, στη γυναίκα είναι απροσδιόριστη. Μόνο η κοινωνία μπορεί να την προσδιορίσει. Η υποδούλωση της γυναίκας στο είδος εξαρτάται λίγο πολύ από τον αριθμό των τοκετών που απαιτεί η κοινωνία και από τις υγειονομικές συνθήκες που ισχύουν για την εγκυμοσύνη και τον τοκετό. Έτσι, αν μπορούμε να πούμε ότι στα ανώτερα ζώα η ατομική ύπαρξη επιβάλλεται με επιτακτικότερο τρόπο στα αρσενικά απ' ό,τι στα θηλυκά, στο ανθρώπινο είδος οι ατομικές «δυνατότητες» εξαρτώνται από την οικονομική και κοινωνική κατάσταση.

Δεν συμβαίνει όμως πάντα τα ατομικά προνόμια να χαρίζουν στο αρσενικό την ανωτερότητα στο είδος. Το θηλυκό, με τη μητρότητα, ξανακερδίζει ένα είδος αυτονομίας. Μερικές φορές επιβάλλει την κυριαρχία του, όπως, για παράδειγμα, στην περίπτωση των πιθήκων που μελέτησε ο Τζούκερμαν, αλλά τις περισσότερες φορές οι δυο σύντροφοι ζουν τελείως ξεχωριστά, το λιοντάρι μοιράζεται εξίσου με τη λέαινα τις οικογενειακές υποχρεώσεις. Η ανθρώπινη κατάσταση ακόμα και στην περίπτωση αυτή δεν επιτρέπει κανενός είδους υποβιβασμό: οι άνθρωποι δεν προσδιορίζονται εξαρχής ως ξεχωριστά άτομα. Ποτέ οι άντρες και οι γυναίκες δεν έχουν συγκρουστεί ως μεμονωμένα άτομα. Το ζευγάρι αποτελεί ένα αρχέγονο *mitsein*· και εμφανίζεται πάντα ως σταθερό ή προσωρινό στοιχείο μιας ευρύτερης κοινότητας. Ποιο από τα δύο μέλη του ζευγαριού είναι πιο απαραίτητο για το είδος, το αρσενικό ή το θηλυκό, στις κοινωνίες αυτές; Στο επίπεδο των γαμετών, των βιολογικών λειτουργιών της συνουσίας και της κύησης, το αρσενικό στοιχείο δημιουργεί με απώτερο σκοπό τη διατήρηση ή τη διαιώνιση του είδους, ενώ το θηλυκό διατηρεί ή διαιωνίζει με απώτερο σκοπό τη δημιουργία. Πώς αντιλαμβάνεται η κοινωνία αυτόν το διαχωρισμό; Για τα είδη που προσκολλώνται σε ξένους οργανισμούς ή σε υποστρώματα, για τα είδη στα οποία η φύση παρέχει τροφή άκοπα και σε αφθονία, ο ρόλος του αρσενικού περιορίζεται στη γονιμοποίηση. Όταν πρέπει να στήσει καρτέρι, να κυνηγήσει, να αγωνιστεί για να εξασφαλίσει την απαραίτητη για τα μικρά τροφή, πολλές φορές το αρσενικό συνεισφέρει στη συντήρησή τους·

και η συνεισφορά αυτή γίνεται απαραίτητη σε ορισμένα είδη στα οποία τα παιδιά είναι ανίκανα να καλύψουν μόνα τους τις ανάγκες τους ακόμα και μετά τον απογαλακτισμό τους από τη μητέρα, οπότε το έργο του αρσενικού καθίσταται εξαιρετικά σημαντικό: η ζωή που δημιουργήσε δεν θα μπορούσε να διατηρηθεί χωρίς τη συνδρομή του. Ένα αρσενικό αρκεί για να γονιμοποιήσει κάθε χρόνο μεγάλο αριθμό θηλυκών, αλλά, για να επιβιώσουν τα παιδιά μετά τη γέννησή τους, να προστατευτούν από τους εχθρούς, να πάρουν από τη φύση όλα όσα χρειάζονται, τα αρσενικά είναι απαραίτητα. Η ισορροπία των παραγωγικών και αναπαραγωγικών δυνάμεων πραγματοποιείται διαφορετικά στις μεταβαλλόμενες στιγμές της οικονομίας της ιστορίας του ανθρώπου· και οι δυνάμεις αυτές ρυθμίζουν τη σχέση του αρσενικού και του θηλυκού με τα παιδιά και τη σχέση των παιδιών μεταξύ τους. Αλλά ξεφεύγουμε έτσι από τον τομέα της βιολογίας. Δεν θα μπορούσαμε μόνο με τα φώτα της να καθορίσουμε ποιο από τα δύο φύλα έχει πρωταρχικό ρόλο στη διαιώνιση του είδους.

Τέλος, η κοινωνία δεν είναι είδος, το είδος υλοποιείται ως ύπαρξη μέσα της. Η ίδια υπερβαίνει τον εαυτό της στρεφόμενη στον κόσμο και το μέλλον, τα ήθη της δεν προέρχονται από τη βιολογία· τα άτομα δεν εγκαταλείπονται ποτέ στη φύση τους, υπακούνε στη δεύτερη αυτή φύση που είναι η συνήθεια, και στην οποία καθρεφτίζονται επιθυμίες και φόβοι που ερμηνεύουν την οντολογική συμπεριφορά τους. Το άτομο δεν αποκτά συνείδηση του εαυτού και δεν ολοκληρώνεται απλώς ως σώμα, αλλά ως σώμα που υπόκειται σε ταμπού και νόμους: στο όνομα ορισμένων αξιών αποκτά και το ίδιο την αξία του. Και άλλη μια φορά, δεν είναι η φυσιολογία αυτή που θεμελιώνει τις αξίες, μάλλον τα βιολογικά δεδομένα αποκτούν τις αξίες που τους δίνει το άτομο. Αν ο σεβασμός και ο φόβος που εμπνέει η γυναίκα απαγορεύουν τη χρήση βίας εναντίον της, η μυϊκή υπεροχή του αρσενικού δεν αποτελεί πηγή δύναμης. Αν τα ήθη απαιτούν –όπως σε ορισμένες ινδικές φυλές– να επιλέγουν οι νεαρές κοπέλες τους συζύγους τους ή αν ο πατέρας αποφασίζει για το γάμο, η σεξουαλική επιθετικότητα του αρσενικού δεν του προσφέρει καμιά δυνατότητα πρωτοβουλίας, κανένα προνόμιο. Η στενή σχέση της μητέρας με το παιδί θα αποτελέσει για τη μητέρα πηγή αξιοπρέπειας ή αναξιοπρέπειας, ανάλογα με την αξία που αποδίδεται στο παιδί· αξία η οποία είναι ιδιαίτερα μεταβλητή· αυτή η σχέση μάλιστα, το έχουμε ήδη αναφέρει, θα αναγνωριστεί ή όχι ανάλογα με τις ισχύουσες κοινωνικές προκαταλήψεις.

Έτσι τα βιολογικά δεδομένα θα διευκρινιστούν στο φως ενός οντολογικού, οικονομικού, κοινωνικού και ψυχολογικού πλαισίου. Η υποδούλωση της γυναίκας στο είδος και τα όρια των ατομικών της ικανοτήτων αποτελούν

φαινόμενα εξαιρετικά μεγάλης σημασίας. Το σώμα της είναι ένα από τα πιο ουσιαστικά στοιχεία της θέσης της στον κόσμο, αλλά δεν αρκεί για να την προσδιορίσει· δεν αποκτά πραγματική εμπειρία ζωής παρά μόνο συνειδητοποιημένο χάρη σε δραστηριότητες και στο εσωτερικό μιας κοινωνίας. Η βιολογία δεν αρκεί για να απαντηθεί το ερώτημα που μας απασχολεί: Γιατί η γυναίκα είναι το Άλλο; Αυτό που θέλουμε να μάθουμε είναι με ποιο τρόπο επηρεάστηκε η φύση της γυναίκας στην πορεία της ιστορίας· αυτό που θέλουμε να μάθουμε είναι με ποιο τρόπο μεταχειρίστηκε η ανθρωπότητα το ανθρώπινο θηλυκό.

/// Και στα δύο φύλα παίζεται το ίδιο δράμα της σάρκας και του πνεύματος, της τελικότητας και της υπερβατικότητας· τους ροκανίζει και τους δυο ο χρόνος, τους παραμονεύει ο θάνατος, έχουν και οι δυο την ίδια ανάγκη ο ένας του άλλου· και μπορούν να αντλήσουν από την ελευθερία τους την ίδια δόξα· αν ήξεραν πώς να την απολαύσουν, δεν θα έμπαιναν στον πειρασμό να διεκδικούν απατηλά προνόμια· και τότε θα μπορούσε να γεννηθεί μεταξύ τους η αδελφοσύνη. ///

ΤΟ
ΒΙΒΛΙΟ-ΟΡΟΣΗΜΟ
ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ
ΤΟΥ ΓΥΝΑΙΚΕΙΟΥ
ΚΙΝΗΜΑΤΟΣ

**Χειραφέτηση της γυναίκας δεν σημαίνει απαγόρευση
των σχέσεών της με τον άντρα, αλλά άρνηση
του εγκλωβισμού της στις σχέσεις αυτές.**

Η κυκλοφορία του Δεύτερου φύλου στη Γαλλία το 1949 προκάλεσε σκάνδαλο δίχως προηγούμενο· τα 50.000 αντίτυπα της πρώτης έκδοσης εξαντλήθηκαν μέσα σε μία εβδομάδα, ενώ το Βατικανό το περιέλαβε στη «μαύρη» λίστα του. Το βιβλίο που σημείωσε θρίαμβο στην Αμερική και έκανε διάσημη την Μποβουάρ σε όλο τον κόσμο αποτελεί μέχρι σήμερα έναν από τους βασικούς θεωρητικούς πυλώνες του φεμινιστικού κινήματος.

ISBN:978-618-03-2828-8

ΒΟΗΘ. ΚΩΔ. ΜΗΧ/ΣΗΣ 82828

metaixmio.gr